

Kaip, kada ir kodėl užmirštama gimtoji kalba?

Jogilė Teresa Ramonaitė

Lietuvių kalbos institutas
jogileteresa@sociolingvistika.lt

Meilutė Ramonienė

Vilniaus universitetas
meilute.ramoniene@flf.vu.lt

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjamas gimtosios kalbos atricijos reiškinys. Pateikiama kalbos atricijos tyrimų srities apžvalga, aptariami pagrindiniai šio reiškinio bruožai, taip pat pagrindžiamas paties termino vartojimas lietuviškai. Toliau straipsnyje nagrinėjamas išskirtinis gimtosios kalbos atricijos atvejis tarptautinio įvaikinimo situacijoje, kai ankstyvojo paauglystės amžiaus lietuvė mergaitė buvo įvaikinta Italijoje. Atvejo tyrimas grindžiamas ilgalaikiu stebėjimu ir šnekos įrašais daugiausia iš baigiamojo stebėjimo laikotarpio, t. y. 14 mėnesių po išvykimo iš kilmės šalies (Lietuvos). Šnekos duomenys analizuoti daugiausia leksiniu ir gramatiniu lygmenimis, pateikiant išvalgų ir apie kitus kalbos lygmenis. Analizė parodė labai pažengusią atriciją ne vien leksiniu lygmeniu, tačiau taip pat įvykusius esmingus pokyčius gramatiniu lygmeniu. Duomenys atskleidė, kad laiko, veiksmo, žymėtumo, linksnio ir net giminės kategorijos, kur yra skirtumų tarp šių dviejų kalbų, yra paveiktos naujosios dominuojančios italų kalbos.

Raktažodžiai: *kalbos atricija, dvikalbystė, lietuvių K1, leksika, gramatika*

How, when and why can the mother-tongue language be forgotten? The case of international adoption

Summary. The present paper deals with the attrition of the first language. It presents a general overview of language attrition as a research field and discusses the main characteristics of the phenomenon by examining some typical lexical, grammatical, and phonological properties of attriters' speech. Our attention is drawn here to a variety of factors, such as age, time spent in the L2 environment, frequency of first language use, language attitudes, and other aspects that have an impact on language attrition. The paper also reflects on and motivates the choice of the term 'attrition' in the Lithuanian academic use. The current empirical analysis focuses on an extreme case of first language attrition in the situation of international adoption of an early-teenager (~12 years old) Lithuanian girl adopted to Italy. The linguistic development of the girl was normal, and at the time of adoption she was regularly literate in Lithuanian L1. With the adoption, her language environment switched completely from Lithuanian to Italian. This case study is based on longitudinal observation and speech recordings mainly from the final stage of the observation period, i.e., 14 months after her departure from the country of origin. The paper examines Lithuanian utterances and other elements of the Lithuanian language in the girl's communication. Her spontaneous speech is analysed mostly on the lexical and grammatical level, but some other language levels are also touched upon. The analysis shows a very advanced stage of first language attrition not only on the most evident – lexical – level, but also sub-

stantial changes on the grammatical level. The data shows that categories of tense, aspect, indefiniteness, case, and even gender, which differ in the two – Lithuanian and Italian – languages, have been impacted by the new dominant language. To conclude, even though the girl's age and particularly positive attitudes towards the Lithuanian language were quite likely the most important factors for her maintaining some of the language one year later, the attrition of her L1 is still very advanced.

Keywords: *language attrition, bilingualism, Lithuanian L1, vocabulary, grammar*

1. Įvadas

Jau keletą pastarųjų dešimtmečių daugelyje šalių yra itin suaktyvėję dvikalbystės ir daugiakalbystės tyrimai, apimantys tiek individo, tiek visuomenės dvikalbystę. Tarp įvairius dvikalbystės aspektus, pavyzdžiui, kalbų įsisavinimo, jo sekos, įvairių veiksnių įtakos kalbų įsisavinimui ir kitokio pobūdžio analizės, daugėja ir dvikalbių žmonių vartojamų kalbų tarpusavio sąveikos tyrimų. Plėtojami tarpdalykiniai tyrimai, taikomi įvairūs kiekybiniai ir kokybiniai metodai, žvelgiama iš įvairių teorinių perspektyvų, pavyzdžiui, iš socialinių tinklų teorijos (Milroy 1987; Hulsen 2000) ar dar palyginti naujos mūsų humanitariniuose moksluose dinaminių sistemų teorijos (De Bot 2007; De Bot *et al.* 2007; Opitz 2012, 2019; Schmid *et al.* 2013) ir kt.

Nepaisant to, kad kalbų įsisavinimo, dvikalbystės tyrimų daugėja, kaip teigia Monika S. Schmid (2016: 186), vis dar daug daugiau yra žinoma, kaip žmonės įsisavina kalbas, o ne kaip jas užmiršta. Pats reiškinys, kad užmirštame visai neblogai mokykloje ar kitaip išmoktą užsienio kalbą, kai neturime progų jos vartoti, yra suprantamas daugeliui. Tačiau kas nutinka su gimtąja kalba žmogui pakeitus gyvenamąją aplinką, kur vyrauja kita kalba, kur kasdieniame gyvenime gimtoji kalba menkai arba beveik visai nebevartojama, pavyzdžiui, emigrantams pakeitus gyvenamąją šalį ir perėjus prie bendravimo naujosios šalies kalba?

Tokių klausimų tyrimai prasidėjo devintajame XX a. dešimtmetyje, suintensyvėjo po 1991 metų, o nuo 2000 metų išsiplėtojo į platų įvairiapusių tyrimų tinklą, apimantį daugelį empirinės medžiagos analizės aspektų, metodologinių ir teorinių klausimų sprendimą (tyrimų apžvalgą žr. Schmid 2016). Šių tyrimų sritis, įvardyta kaip **kalbos atricija** (angl. *language attrition*), pastaraisiais dešimtmečiais užima savarankišką vietą taikomosios kalbotyros mokslo, dvikalbystės tyrimų erdvėje. Kol kas daugiausia tyrinėjama suaugusiųjų pirmosios, gimtosios kalbos (K1)¹ atricija, nors esama ir antrosios (K2), trečiosios kalbos (K3) atricijos tyrimų. Analizuojami įvairių kalbos lygmenų (fonetikos, leksikos, gramatikos) atricijos klausimai, atriciją veikiantys socialiniai ir kitokio pobūdžio veiksniai, pavyzdžiui, amžius, gyvenimo trukmė K2 aplinkoje, kalbinės nuostatos, motyvacija ir pan. (žr. Seliger, Vago 1991; De Bot, Clyne 1994; Köpke, Schmid 2004; Schmid 2011, 2016; Schmid, Köpke 2019).

Lietuvoje kalbos atricijos tyrimai dar tik prasideda. Esama keletas darbų, kuriuose daugiau ar mažiau nagrinėjama emigracijoje gyvenančių lietuvių kalbos atricija. Daugiausia tyrinėti suaugusių pirmosios (Vilkienė 2017, 2019; Vaisėtaitė 2020) ir antrosios kartos (Macevičiūtė 2002; Miežytė, Ramonienė 2021) emigrantų leksikos, gramatikos, diskurso ypatumai. Agnė Blažienė (2016), tyrusi anglų kalbos apsuptyje gyvenančių lietuvių vaikų leksikos ir gramatikos ypatybes, nagrinėjo anglų K2 poveikį lietuvių K1 vaikų kalbai.

Šiame straipsnyje analizuojami lietuvių kalbos atricijos požymiai tarptautinio įvaikinimo atveju. Tarptautinio įvaikinimo situacija yra ypač įdomi tyrinėti, kadangi tai sudaro išskirtinę natūralaus eksper-

¹ Šiame straipsnyje *gimtoji* ir *pirmoji* kalba vartojama sinonimiškai.

mento situaciją ir leidžia stebėti kalbos raidą, staiga ir visiškai nustojus vartoti K1. Straipsnio tikslas yra ištirti lietuvių kalbos – ypač leksikos ir gramatikos – būklę į užsienį įvaikintos paauglės mergaitės komunikacijoje, praėjus kiek daugiau nei metams po įvaikinimo. Pirmiausia straipsnyje aptariama kalbos atricijos samprata ir teorinės prielaidos bei atricijos požymiai. Tuomet aprašomas tyrimo metodas ir medžiaga. Straipsnio analizės dalyje nagrinėjama tiriamosios mergaitės šneka daugiausia leksikos ir gramatikos lygmenimis, pateikiama išvalgų ir apie kitus šnekos lygmenis. Straipsnis baigiamas išvadamis, kuriose apibendrinami analizės rezultatai ir pateikiama išvalgų apie pirmosios kalbos atriciją ypatingomis tarptautinio įvaikinimo sąlygomis.

2. Kalbos atricija, jos požymiai

2.1. Terminas *kalbos atricija* reiškia sveiko kalbėtojo visišką ar dalinį kalbos užmiršimą, silpnėjimą, menkimą arba kalbos pokyčius (gramatikos arba kitų kalbos lygmenų), atsirandančius dėl nuolatos vartojamos kitos kalbos (Schmid 2011: 3). Pabrėžtina, kad kalbos atricijos terminas siejamas tik su sveiko individo kalbos užmiršimu arba kalbiniais pokyčiais, į kalbos atricijos konceptą neįtraukiamas kalbos praradimas dėl sveikatos sutrikimo, pavyzdžiui, dėl smegenų pažeidimo, afazijos ar demencijos (ten pat). Kalbos atricija dažnai laikoma atvirkštiniu nei kalbos įsisavinimas procesu (Schmid, de Bot 2006).

Lietuvių kalbotyroje kalbos atricijos terminas dar palyginti naujas, jis pradėtas vartoti palyginti neseniai (Blažienė 2016: 21–22; Vilkienė 2019). Tas pats reiškinys kai kuriuose darbuose vadintas kalbos nykimu (Vilkienė 2017), kalbos redukcija (Macevičiūtė 2002), dilimu (Blažienė 2015; Macevičiūtė 2002), atžanga (Vilkienė 2017), žodžiais, turinčiais gana aiškią neigiamą konotaciją, siejamą su negrįžtamais kalbos praradimo procesais. Po diskusijų su žinoma kalbos atricijos tyrėja, dabartine šių tyrimų lydere ir būtent atricijos termino propaguotoja Monika Schmid², ši sąvoka lietuvių tyrėjų imama vartoti nuosekliau (Vilkienė 2019; Vaisėtaitė 2020; Miežytė, Ramonienė 2021). Pagrindinis motyvas, kodėl Schmid siūlo rinktis tarptautinį terminą, yra gausėjančių naujausių šios srities tyrimų rezultatai, atskleidžiantys atriciją ne kaip negrįžtamą kalbos praradimą, bet kaip kiekvieno kalbėtojo, vartojančio ne vieną kalbą, kalbų tarpusavio poveikį. Lietuvių kalboje atricijos sąvoka neturi emocinės ar kitokio pobūdžio neigiamos konotacijos, tad manytina, kad kaip tarptautinis terminas gali būti tinkamas aptariamam reiškiniui įvardyti.

Atriciją tyrinėja psicholingvistai, neurolingvistai (Paradis 2004, 2007; Köpke 2004), kitų taikomosios kalbotyros ir kitų mokslo sričių (pvz., psychologai Wu, Thierry 2010) specialistai. Tyrimai rodo, kad atricija nėra koks ypatingas reiškinys, jis būdingas beveik visiems, kurie nuolatos vartoja ne vieną kalbą (Cook 2003). Visi kalbėtojai, gyvenantys dvikalbėje aplinkoje, daugiau ar mažiau patiria savo K1 pokyčių, nes ja bendrauja mažiau arba jos visai nevirtuoja. Dėl to, kad prarandama galimybių bendrauti gimtąja kalba ir dėl dominuojančios kalbos įtakos, kaip teigia Yilmaz ir Schmid (2018), dvikalbiai gali prarasti produktyvumą ir kūrybiškumą bendraudami gimtąja kalba, gali daryti gramatikos klaidų, kalbėti su užsienietišku akcentu. Kalbos atricija, kaip jau buvo minėta, nebūtinai reiškia kalbos užmiršimą arba menkėjimą, tai nebūtinai yra kalbos praradimas, nebūtinai ryškūs ar negrįžtami kalbos struktūriniai pokyčiai. Ir dešimtmečiais gyvenant užsienyje gimtosios kalbos kompetencija gali likti puiki, geresnė už aukščiausio lygio kompetenciją pasiekusių negimtakalbių (ten pat). Kaip parodė daugelis tyrimų, dvikalbių žmonių kalbinė sistema yra kitokia, dvi kalbos joje nuolatos sąveikauja tiek

² Tai aptarta per tarptautinį seminarą „The selectivity of native language attrition“, vykusį Edinburgo universitete 2017 m. spalio 12–14 d.

produkuojant, tiek suvokiant kalbą, abi kalbos vienu metu dvikalbio kalbinėje sistemoje yra aktyvios nuolatos, nepaisant to, kurią kalbą vienu ar kitu momentu kalbėtojas pasirenka kalbos produkavimui (Kroll, Sunderman 2003; Spivey, Marian 2003; Kroll *et al.* 2008; Wu, Thierry 2010). Kalbos atricija – tai tiesiog dvikalbių žmonių kalbinės sistemos pokyčiai, atsirandantys nuolatos sąveikaujant dviem kalboms, kai abi kalbos veikia viena kitą, daro įtaką viena kitai visais kalbiniais lygmenimis, t. y. leksikos, fonetikos, morfologijos ir sintaksės, pragmatikos ir kt. (Grosjean 1989; Cook 2003, Köpke 2002, Pavlenko 2009; Schmid 2011, Yilmaz, Schmid 2012, 2018; Schmid, Jarvis 2014). Kaip teigiama ne vieno tyrėjo, dviejų kalbų vartojimas kalbėtojui daro ir kognityvinį poveikį, gali keisti mąstymo būdą, pavyzdžiui, spalvų, objektų, įvykių kategorizavimą (Jarvis, Pavlenko 2008; Bassetti, Cook 2011) ir kt. Su patiriančiais atriciją emigrantais susidūrę gimtakalbiai dažnai būna nustebinti ar net šokiruoti, kad žmogus gali taip užmiršti savo gimtąją kalbą (Schmid 2011: 3).

2.2. Atricijos požymiai. Atricijos tyrėjai aiškinasi, kaip kalbos lygmenis veikia atricijos procesas, kokią įtaką šiam procesui daro skirtingi socialiniai kintamieji. Pirmiausia ir ryškiausiai matomi leksikos pokyčiai (Paradis 2004, 2007; Köpke 2007; Schmid 2011). Leksika, kaip palyginti atvira sistema, lengvai priima naujus žodžius ir naujas žodžių reikšmes. Net vienakalbėse bendruomenėse leksika kinta palyginti greitai, jaunimas vartoja daug naujų žodžių, kurie neįprasti vyresnei kartai, dažnai jos netoleruojami. O tais atvejais, kai nuolatos susiduriama su kita kalba, dėl kalbų kontaktų leksika kinta ypač sparčiai. Dvikalbiai dažnai skolinasi žodžių iš kitos kalbos dėl įvairių priežasčių: tiek dėl leksinių ar semantinių, tiek dėl stilistinių, emocinių ar kt. Tačiau, kaip pabrėžia Schmid (2011: 26), žodžių skolinimasis jokių būdu neturėtų būti laikomas tiesioginiu atricijos požymiu.

Įprastinis dvikalbių ar daugiakalbių verbalinio bendravimo reiškinys yra kodų kaita, kai viename pokalbio epizode pereinama nuo vieno prie kito kalbinio kodo vidury pasakymo ar didesnės teksto atkarpos, tai reiškinys, kuriantis komunikacinę ir socialinę reikšmę. Ilgas dvikalbio ar daugiakalbio asmens naratyvas gali būti išsakomas vartojant dvi ar daugiau kalbų, pasakymas gali būti pradedamas viena kalba, o baigiamas kita, žodžiai ar frazės iš skirtingų kalbų gali eiti vienas po kito, dviejų kalbų gramatikos gali būti integruojamos viena į kitą, nes dvi ar daugiau kalbų vartojantis žmogus negalvoja viena kalba vienu metu, o jos visos daugiau ar mažiau yra aktyvios jo repertuare, todėl jomis lanksčiai operuojama siekiant dinamiškai ir kūrybingai reikšti mintis. Taip matoma daugiakalbių komunikacija žvelgiant iš tarpkalbystės (angl. *translanguaging*) perspektyvos (Wei 2000: 16–18, 2018). Tačiau kodų kaitos ar tarpkalbystės laikyti atricijos požymiu taip pat negalima.

Pirmaisiais K1 atricijos požymiais galima būtų laikyti tai, kad sunkiau ir lėčiau prisimenami gimtosios kalbos žodžiai, dvejojama pasirenkant žodį, dažnai pasitaisoma, daromos ilgos pauzės, leksika pavartojama klaidingai, kai kalbėjimui trūksta laisvumo (Schmid 2011: 38–46) ir pan. Kalbos atricijos tyrėjai yra taikę įvairių kiekybinių ir kokybinių metodų, bandydami nustatyti, kaip atricija pasireiškia leksikos lygmeniu. Tokiuose tyrimuose, ypač ankstyvuosiuose, daryta eksperimentų, taikyta įvairių kontroliuojamų užduočių, pavyzdžiui, žodinio sklandumo (angl. *verbal fluency*) (Waas 1996; Yağmur 1997), paveikslėlių įvardijimo (angl. *picture naming*) (Ammerlaan 1996; Hulsen 2000), vėliau imta tirti ir spontaniška kalbinė produkcija – laisvas pasakojimas (Schmid 2004). Naujausiuose leksikos atricijos tyrimuose formalios eksperimentinės užduotys derinamos su laisvo kalbėjimo užduotimis (pvz., Schmid, Jarvis 2014), gretinant su vienakalbių vartoseną analizuojamas žodyno dydis (Vaisėtaitė 2020), ieškoma atricijos požymių ir ekstralingvistinių veiksnių sąsajos.

Be leksikos pokyčių, atricija gali pasireikšti ir kitais kalbos lygmenimis: fonologijos ir fonetikos, morfologijos ir sintaksės (Schmid 2011: 47–68). Kaip rodo tyrimai, atricija fonologijos ir fonetikos ly-

gmeniu pasireiškia menkai, jeigu K1 įsisavinta iki lytinės brandos. Gali atsirasti akcentas, kai tariami į K2 panašūs garsai ar intonacija, tačiau pati K1 fonologinė sistema paprastai nepažeidžiama (Montrul 2008: 261; Schmid 2011: 49–53; Hopp, Schmid 2013). Tyrėjų diskutuojama, ar gali atricija pasireikšti gramatikos lygmeniu. Dauguma tyrimų rodo, kad visiškai įsisavinus pirmąją, gimtąją kalbą, jos gramatikos sistema tampa palyginti stabili ir atricijos gali būti neveikiama arba paveikiama tik labai nežymiai. Buvo nustatyta atveju, kai K2 yra šiek tiek paveikusi K1 veiksmažodžių laikų vartoseną, padariusi įtaką modalinių veiksmažodžių semantikai (Schmid 2011: 58–60), įvardžių vartosenai (ten pat: 60–63), žodžių tvarkai pasakyme (ten pat: 63–66). Loreta Vilkienė (2019), tirdama lietuvių emigrantų kalbą C testu, yra nustačiusi, kad naujausios bangos lietuvių išeiviai, palyginti su kontroline grupe tiriamųjų, niekada neemigravusių ir negyvenusių svetimose šalyse, patiria tam tikrų lietuvių gramatinės raiškos sunkumų, daugiausia – susijusių su neasmenuojamų veiksmažodžių formų (dalyvių, pusdalyvių, padalyvių) vartoseną.

2.3. Kas daro poveikį atricijai? Tyrimai rodo, kad K1 atricijai įtaką gali daryti įvairiausi veiksniai: amžius, išsilavinimas, gyvenimo K2 aplinkoje trukmė, K1 vartojimo dažnumas ir galimybės, kalbinės nuostatos, emociniai veiksniai, susiję su kultūrine ir kalbine tapatybe bei motyvacija (Hammer, Dewaele 2015) ir kt.

Ypatingą vietą kalbos atricijos tyrimuose užima amžiaus veiksnio analizė. Nors tokių tyrimų kol kas nėra daug, tačiau būtina paminėti, kad buvo analizuota, kaip su kalbos atricija yra susijęs amžius, kai pradėta įsisavinti K2 (Montrul 2002), amžius, kai buvo išvykta iš K1 aplinkos (Köpke, Schmid 2004: 9). Tyrimų rezultatai rodo, kad esama reikšmingų skirtumų, jeigu atricija prasideda iki lytinės brandos arba jau po jos. Pirmuoju atveju atricija daug ryškesnė ir spartesnė, K1 gali būti visai užmiršta. O atricijai prasidėjus jau po lytinės brandos, įsisavinta K1 jau yra palyginti stipri ir jos sistema kur kas menkiausiai pasiduodanti K2 įtakai. Kad gimtosios kalbos sistema tampa visai stabili apie 12 metų, patvirtina Emanuelio Bylundo tyrimai (2008, 2009a, 2009b). Jis, ištyręs grupę 1–19 metų amžiaus ispanakalbių, emigravusių į Švediją, teigia, kad kalbėtojų, kurie emigruoja vyresni nei 12 metų, gimtosios kalbos mokėjimas yra tvirtas ir atricijos nebepaveikiamas. O jeigu atricija, atsidūrus kitos kalbos aplinkoje, prasideda ankstesniame amžiuje, kalbos pokyčiai gali būti stiprūs arba kalba gali būti visai užmiršta (Schmid 2011: 73).

Iš kitų amžiaus tarpsnių itin išsiskiria paauglystės laikotarpis (apie 12–17 metų), ypatingas socialinės tapatybės paieškos etapas, itin jautrus trauminėms patirtims, tarpsnis, kai labai stiprų poveikį daro grupių, su kuriomis siekiama tapatintis, vertybės ir nuostatos, veikiančios ne tik tapatybės kūrimosi, bet ir kalbinio vystymosi procesą (ten pat: 75–76). Kai aplinkos kalba, kuria bendraujama mokykloje, su draugais, su dauguma bendruomenės narių, tampa dominuojanti, tai daro didelį poveikį K1 ir stipriai veikia kalbą, o tai vyksta iki lytinės brandos, iki maždaug 11 metų amžiaus (Bylund 2009a, 2009b). Naujausi kalbos atricijos tyrimai leksikos ir gramatikos srityse rodo, kad dvikalbystės pradžios amžius yra pats svarbiausias veiksnys, svarbesnis negu kiti, pavyzdžiui, asmeninės savybės, motyvacija ar patirtis (Slabakova 2019: 39–40).

Atricijos tyrimai rodo, kad gana svarbus veiksnys gali būti gyvenimo trukmė naujoje šalyje, antrosios kalbos apsuptyje. Teigiama, kad dažniausiai kalbos atricijos požymiai išryškėja per pirmuosius 10 metų naujojoje šalyje. Jeigu atricija per tokį laiką nepasireiškia, tikėtina, kad jos požymių vėliau ir neatsiras (Schmid 2002: 22; 2011: 78–79).

Tyrėjų diskutuojama ir apie tai, ar poveikį K1 pokyčiams, jos atricijai gali turėti tos kalbos vartojimas, jo dažnumas, tačiau kol kas nepakanka tyrimų, kad būtų galima aiškiai matyti, kaip vienokio ar kitokio

pobūdžio kalbos (ne)vartojimas gali tiesiogiai veikti atriciją. Nors neretai teigiama, kad kalbą išlaikyti padeda dažnas jos vartojimas (Paradis 2007; Schmid 2011), tačiau nėra pakankamai ištirta, kaip su atricija susijęs kalbos (ne)vartojimas tiesiogiai bendraujant žodžiu ar raštu, vartojimas be tiesioginės interakcijos su pašnekovais, pavyzdžiui, skaitant, rašant, mąstant K1 (Schmid 2011: 81–95). Kai kurių tyrimų rezultatai rodo, kad ne tiek kalbos vartojimo ir kalbinės įvesties kiekis, kiek kokybė daro didesnę įtaką kalbos išlaikymui ir atricijai (Karayayla, Schmid 2019). Yra tyrimų, rodančių ryškią socialinių tinklų įtaką K1 kalbos išlaikymui, praradimui ir atricijai (Hulsen 2000).

Manoma, kad poveikį kalbos įsisavinimui, jos išlaikymui ar praradimui ir kalbos atricijai turi kalbinės nuostatos, kalbos ir tapatybės ryšys, emociniai veiksniai, motyvacija išlaikyti K1 arba pereiti prie K2. Tačiau tokių tyrimų stoka neleidžia daryti patikimų išvadų apie konkretų šių veiksnių poveikį. Tikėtina, kad su K1 siejama tapatybė, teigiamos nuostatos, motyvacija neprarasti K1 padeda geriau išlaikyti kalbą (Schmid 2011: 96–105; Ramonienė 2015; Miežytė, Ramonienė 2021), tačiau visi šie veiksniai dažniausiai veikia kaip bendras sudėtingas rinkinys konkrečiais dvikalbystės atvejais. Nėra abejonės, kad atricijos atveju labai svarbi yra emocinė dimensija, tačiau tai taip pat kol kas tyrinėta nedaug.

Labai ryškūs ir greitai K1 pokyčiai vyksta tarptautinių įvaikinimų atvejais, kai į užsienį visam laikui gyventi išvyksta įvaikinti vaikai, kai staiga pasikeičia visa vaiką supanti kalbinė aplinka. Tokių atvejų tyrimų pasaulyje nėra atlikta daug, tačiau keletas žinomų tyrimų rezultatai rodo, kad ankstyvojoje vaikystėje į užsienio šalį įvaikinti vaikai savo K1 užmiršta labai greitai (Glennen, Masters 2002, Isurin 2000, Nicoladis, Grabois 2002; Pallier 2007; Pallier *et al.* 2003; Ventureyra *et al.* 2004). Nemažai su iš užsienio įvaikintais vaikais dirbantis psichologas Gindis (1999) atrado, kad įvaikinti net 4–8 metų amžiaus vaikai prarado daugumą savo gimtosios kalbos ekspresyviųjų gebėjimų per pirmus 3–6 mėnesius po įvaikinimo, o po metų jų gimtoji (rusų) kalba buvo visai nebefunkcionali. Šios ypatingos tarptautinio įvaikinimo situacijos tyrimų pasaulyje nėra daug apskritai, nes įvaikinimo faktas yra teisiškai saugoma paslaptis daugumoje valstybių, todėl duomenys nėra atvirai prieinami tyrėjams. Mokslininkai gali kliautis tais duomenimis, kuriuos savanoriškai atskleidžia tėviai arba patys įvaikintieji. Tad didžioji dalis tyrimų yra apie vaikus, kurie buvo įvaikinti kūdikystėje arba dar tokio amžiaus, kai K1 sistema nėra iki galo susiformavusi. O tyrimų su vaikais, kurie ne tik jau gerai mokėjo savo pirmąją kalbą, bet jau buvo pradėję lankyti mokyklą ir įgiję rašytinės kalbos gebėjimų, beveik nesama (išskirtinė holokausto vaikų situacija tirta Schmid 2012).

Tarptautinio įvaikinimo iš Lietuvos situacija gali leisti pažvelgti į vėlesnio nei kūdikių amžiaus įvaikinimą ir kalbinę situaciją. Iš Lietuvos į užsienį vaikai pradėti įvaikinti iškart po nepriklausomybės atkūrimo, tačiau teisinė bazė buvo sukurta palaipsniui. Laikantis subsidiarumo principo ir tarptautinių teisės aktų, kuriuos yra ratifikavusi Lietuva, be tėvų globos likusiems vaikams pirmiausia ieškoma galimybių likti savo šalyje ir tik tokios galimybės neradus ir laikantis kitų teisės normų vaikas siūlomas įvaikinti į užsienį. Iš dalies dėl šios priežasties, iš dalies dėl to, kad Lietuvoje dažnai vaikai paimami iš šeimų dėl netinkamos jų priežiūros jau nebe kūdikystėje, iš Lietuvos į užsienį įvaikinami vaikai dažnai yra kiek vyresni³, taigi jau įsisavinę K1. Tai skiriasi nuo minėtųjų tarptautinio įvaikinimo atvejų tyrimų, nes juose buvo daugiausia tirti įvaikinti labai jauno amžiaus (iki 2 metų) vaikai.

Buvo atliktas išsamus tyrimas, kur stebėti keletas iš Lietuvos įvaikintų vaikų (Ramonaitė 2013). Vaikų kalba buvo stebima prieš įvaikinimą ir metus po įvaikinimo. Po metų tiriama vaikai buvo aplankyti ir taip užbaigtas stebėjimas. Vienu atveju du 7 ir 8 metų amžiaus broliukai buvo įvaikinti į vieną šeimą.

³ Nuo 2013 m. gausiausia iš Lietuvos į užsienį įvaikintų vaikų grupė buvo mokyklinio amžiaus, t. y. nuo 7 metų ir vyresni, žr. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos veiklos ataskaitas (<https://vaikoteises.lt/veikla/veiklos-ataskaitos/metines-veiklos-ataskaitos/>, 2021-02-04)

Po metų nuo išvykimo iš Lietuvos, jie ne tik nieko lietuviškai negalėjo pasakyti, bet net ir nesuprato paprastų lietuviškų pasakymų. Šių įvaikintų brolių atveju, tikėtina, stipriausiai veikė psichologiniai veiksniai, dėl kurių jie su biologinių tėvų palikimo trauma susiejo visa tai, kas lietuviška. Turint omenyje šį stebėtą atvejį, taip pat kitus, aprašytus minėtoje literatūroje, kyla klausimas, kaip išlieka ar neišlieka gimtoji kalba įvaikinus į užsienį dar vyresnius vaikus.

3. Atvejo tyrimas

3.1. Tiriamosios mergaitės situacija

Straipsnyje nagrinėjama į Italiją įvaikintos lietuviškos paauglės mergaitės Eglės lietuvių kalba, analizuojami pokalbio garso įrašai ir stebėjimo duomenys⁴. Spontaniškas kalbėjimas įrašytas diktofonu, įrašai buvo transkribuoti pagal CHILDES sistemą CLAN formatu (MacWhinney 2000). Tokio tipo transkripcija gali būti naudojama pokalbio, diskurso analizei, morfologinei analizei (su papildomu kodavimu). Techninė informacija apie transkripcijas pateikiama toliau tekste ir išnašose.

Eglė buvo įvaikinta į Italiją eidama 12 metų. Nuo gimimo iki pat įvaikinimo mergaitė gyveno globos įstaigose, įvaikinant buvo baigusi keturias lietuviškos pradinės mokyklos klases. Mergaitė lietuviškai kalbėjo normaliai, tipiška regioninio Lietuvos miesto šnekta, kalbos sutrikimų neturėjo⁵. Eglė labai šnekaus būdo, noriai spontaniškai pasakojanti tiek tos dienos įvykius, besidalijanti prisiminimais iš anksčiau, svajonėmis ar klausimais apie ateitį. Ji nuo pat santykio su būsimaisiais tėvais pradžios rodė didelį norą su jais bendrauti, bet kartu sąmoningumą, suvokimą, kad jie lietuviškai nesupranta, todėl pati bandydavo savo norus ar poreikius išreikšti ne tik verbaliai, bet ir neverbaline raiška, gestais, kad būtų suprasta. Vos pramokusi keletą itališkų žodžių mergaitė juos vartojo kurdamą naujus pasakymus, dažnai klausdavo, kaip kažką pasakyti, ir čia pat pritaikydavo naują leksiką komunikacijai. Per maždaug mėnesį dar Lietuvoje, bet jau gyvendama kartu su tėvais, lietuviškai mergaitė bendravo su įvaikinimo dokumentus padedančiomis tvarkyti vertėjomis ir kitais aplinkos žmonėmis. Į pavyzdį⁶ pateikiama dar Lietuvoje vykusio pokalbio ištrauka, kur mergaitė pasakoja prisiminimą iš įvykio globos namuose.

- 1) 768 *EGL: *paskutinę dieną...*
769 *EGL: *buvo bajoris.*
770 *EGL: *kita auklėtoja buvo Zofija žiauri.*
771 *EGL: *užrakino Vygantą nu mano draugą Vygantą...*
772 *EGL: *kambary savo.*
773 *EGL: *ne tam kur auklėtojos miega...*
774 *EGL: *auklėtojos namuose mieg@d važiuoja į savo namus.*
775 *EGL: *o ten į savo kambarį Vyganto.*
776 *TYR: *mhm.*
777 *EGL: *pasodino.*
778 *EGL: *ir užrakino.*

⁴ Pokalbius ir įrašus atliko, stebėjimo duomenis surinko pirmoji straipsnio autorė.

⁵ Ankstyvoje vaikystėje buvo nustatyta motorinė alalija, kuri mediciniuose dokumentuose nuo 6 m. amžiaus nebeminima.

⁶ Pokalbio eilutės numeriai pateikiami tais atvejais, kai norima parodyti visą pokalbio seką. Transkripcijoje vienas kalbėtojo pasakymas, t. y. kalbos srautas iki pauzės, rašomas vienoje eilutėje, žodžiai užrašomi taip, kaip buvo ištarti, skyrybos ženklai pasakymo viduje nenaudojami. Žymimi ir tokie sakininės kalbos ypatumai kaip pirmo skiemens pakartojimai ([/]), pasitaisymai ([//]). Kalbėtojas žymimas trimis pirmosiomis didžiosiomis raidėmis (Eglė – EGL, tyrėja – TYR). Esant reikalui, prie žodžio gali būti pažymima tam tikra ypatybė, pavyzdžiui: @nz – nebaigtas ištarti žodis, @s – sakininės kalbos forma, @d – regioninės atmainos forma ir pan.

- 779 *TYR: *mhm.*
780 *EGL: *ir nebuvo raktas duryse.*
781 *EGL: *ir jis labai nori [//] norėjo į tualetą.*
782 *EGL: *ir net neatrakino durų.*
783 *EGL: *ir tenais@s auklėtoja kažkur nuplavinėjus buvo.*
784 *EGL: *nežinau.*
785 *EGL: *kažkur buvo vaikščiojo ar ką tenai.*
786 *EGL: *ir tą auklėtojai jai nesvarbu buvo ar jis norėjo į tualetą.*
787 *EGL: *nes jis buvo nežinau ar prisidirbęs ar ką tenais@s.*
788 *EGL: *ir po to jis prisišavo@s +...*
789 *TYR: *mhm.*
790 *EGL: *ir po to aš atėjau...*
791 *EGL: *sako Vygants@d aš norėjau į tualetą...*
792 *EGL: *prisišavau Egle atnešk škurlij.*

Kaip matyti iš pavyzdžio, mergaitės lietuvių kalba buvo normali kaip tokio amžiaus ir tokioje aplinkoje augančio lietuvių vaiko, visiškai įsisavinta ir tinkamai vartojama sistema. Visiškai tinkama visų lygmenų – leksikos, gramatikos ir kt. – raiška, būdinga šnekamajai kalbai. Pasakojimas nuoseklus, detalus, vartojama įprasta šnekamosios kalbos leksika, tinkamos gramatinės formos (veikslo raiška, dalyviai ir pan.).

Išvykus į Italiją, mergaitės kalbinė aplinka iškart pakito, tapo vien tik itališka. Be tėvių, namuose mergaitė taip pat bendravo su jų giminaičiais (dėdėmis, tetomis, pusbroliais ir pusseserėmis), šiek tiek apsipratusi naujuose namuose, pradėjo lankyti mokyklą. Mokykloje Eglė buvo leista į metais žemesnę ketvirtąją klasę, kadangi pagal Italijos švietimo sistemą penkta klasė yra pradinio ugdymo paskutinė klasė, pasibaigianti egzaminais, o tai būtų buvę sudėtinga Eglei pirmaisiais metais. Jokio specialaus italų kaip užsienio kalbos mokymo mergaitė neturėjo. Reikia paminėti, kad naujieji tėvai aktyviai skatino Eglę kalbėti itališkai, sudaryti išbaigtus pasakymus, pataisydavo gramatiką. Po įvaikinimo išvykus gyventi į Italiją, visi mergaitės ryšiai su lietuvių kalba nutrūko. Jos gyvenamame miestelyje lietuvių nebuvo, tad, net ir turėdama galimybę naršyti internete lietuviškai, šia galimybe Eglė beveik nesinaudojo.

Po kiek daugiau nei metų (po 14 mėn.) nuo išvykimo iš Lietuvos mergaitė kelioms dienoms buvo tyrėjos⁷ aplankyta jos namuose Italijoje. Išskyrus pamokas mokykloje, su mergaite buvo bendraujama visą laiką, kartu valgoma, žaidžiama, einama pasivaikščioti, tvarkomasi namuose ir pan. Bendraujama buvo namų ir kasdienėje aplinkoje, vienas ar abu naujieji mergaitės tėvai visada buvo kartu arba netoli. Eglė labai džiaugėsi tyrėjos viešėjimu, teigė norinti kalbėti lietuviškai ir stengėsi tai daryti, tačiau lietuviškas pokalbis sekėsi sunkiai. Mergaitė kartais suprasdavo nesudėtingo klausimo ar pasakojimo pagrindinę mintį, kartais ne. Dar sunkiau sekėsi kalbėti pačiai. Per tas dienas Eglė keletą kartų pati norėjo pradėti lietuvišką pokalbį, nemažai kartų klausė, kaip vadinasi vienas ar kitas dalykas lietuviškai. Bendraudama su tyrėja mergaitė dažniausia pati nusprendavo, itališkai ar lietuviškai kalbėti, tik per vieną pokalbį paskutinę dieną buvo sąmoningai tyrėjos daugiau provokuojama kalbėti lietuviškai. Jos buvo lietuviškai klausinama, stengiamasi grąžinti prie lietuvių kalbos, mergaitei perėjus į italų kalbą.

3.2. Šnekos duomenų kiekybinis aprašas

Per viešėjimą įrašyta apie 4 val. pokalbių garso įrašų, iš jų apie 2 val. yra tokių, kuriuose pasitaiko lietuvių kalbos intarpų. Šie įrašai ir analizuojami straipsnyje, žr. 1 lentelę.

⁷ Tyrėja pažinojo mergaitę nuo įvaikinimo pradžios ir moka itališkai.

1 lentelė. Garso įrašai

Diena	Trukmė	Vartojamos kalbos	Analizuojamo įrašo numeris	Lietuviški ir mišrūs Eglės pasakymai
1	05:48	IT		
	03:41	IT		
	04:22	IT		
	03:15	LT, IT	1	12
	03:28	LT, IT	2	8
	04:52	LT, IT	3	27
	03:34	IT, LT	4	19
	02:09	LT, IT	5	18
	02:30	LT, IT	6	10
	03:40	IT		
	11:10	IT		
2	27:52	IT		
	29:22	IT		
	09:42	LT, IT	7	91
	22:11	IT		
3	48:35	IT, LT	8	
	58:30	IT, LT	9	218
Iš viso:	04:04:49			

Mergaitės tėvai buvo davę sutikimą įrašinėti pokalbius tyrimo tikslais, mergaitė diktofoną matydavo, bet į jį nebuvo kreipiamas specialus dėmesys. Kaip minėta, mergaitė rodė didelį norą bandyti kalbėti lietuviškai ir apskritai spontaniškai bendrauti, pasakoti, tad buvo stengiamasi įrašyti kaskart, kai mergaitė imdavo kalbėti, jei tai leisdavo aplinkos sąlygos. Kaip spontaninės šnekos įrašas netraktuotinas įrašas Nr. 8, kai mergaitė rašė laišką Lietuvoje globos namuose likusiai savo draugei. Jame ypač daug pasikartojimų, aiškinimūsi, kaip tai rašoma lietuviškai ir pan., o visi aiškinimaisi vyksta italų kalba, lietuvių kalba nėra spontaniška, o bandoma versti ir užrašyti jau iš anksto itališkai parašytą laišką. Spontaninė kalba transkribuota ir visi lietuviškos kalbos turintys Eglės pasakymai pažymėti specialia žyma. Iš viso įrašuose suskaičiuota 950 Eglės pasakymų, iš kurių 377 pažymėti kaip turintys lietuvių kalbos. Tarp jų yra 50 vienažodžių pasakymų „taip“. Pabrėžtina, kad bandydama kalbėti lietuviškai mergaitė labai stengėsi ir ilgai galvojo, todėl pasakymai labai trūkinėjantys, daug dvejojimo ar neryžtingumo (angl. *hesitation*), žr. 2 pavyzdį⁸:

- 2) 24 *EGL: *con come si dice?* [„su“ kaip pasakyti?]
 25 *TYR: *su.*
 26 *EGL: *aš kalbėsiu su seneli-u e ehm...*
 27 *EGL: *jūs eh...*
 28 *EGL: *voi si dice jūs vero?* [„jūs“ sakoma „jūs“, tiesa?] (Įrašas Nr. 1)

Jau iš šio trumpo pavyzdžio matyti, kad Eglė kartais spontaniškai pasako tinkamą lietuvišką žodį *jūs*, tačiau iškart dėl to suabejoja ir itališkai pasitikslina. Toks elgesys labai būdingas tais atvejais, kai pa-

⁸ Itališkos pasakymų dalys išverstos laužtiniuose skliaustuose po pasakymo, vertime naudojami skyrybos ženklai.

sakymas nutrūksta mergaitei greitai neradus tinkamo žodžio, tuomet dar tęsiama mintis kitame pasakyme, kur esama daug dvejojimo. Kartais Eglė nori būtinai pabaigti pasakymą lietuviškai ir daug kartų kartoja jau pradėtą pasakymą, kartais paklausia, kaip pasakyti tam tikrą žodį ar pasakymą, o kartais pereina prie komentaro ar kitos temos itališkai. Tokie dvejojimo pasakymai galėtų būti atskiro tyrimo objektas, o šiame straipsnyje analizuojami prasmingi pasakymai, kurių suskaičiuota maždaug pusantro šimto.

Kaip jau buvo minėta, duomenys rinkti per kelias viešėjimo dienas tyrėjai nuolatos būnant kartu su mergaite, tad Eglė turėjo laiko apsiprasti ir kiek įmanoma suaktyvinti savo lietuvių kalbą. Tačiau jau kiekybiniai duomenys rodo, kad lietuviškų elementų kiekis mergaitės kalboje nėra didelis. Taigi jau vien iš šio kiekybinio duomenų pristatymo aiškėja, kad atricija yra smarkiai paveikusi beveik paauglės mergaitės kalbą per metus po išvykimo iš Lietuvos. Toliau straipsnyje analizuojami šie mergaitės kalbos duomenys skirtingais lygmenimis.

3.3. Kokybinė šnekos duomenų analizė

Atricija gali pasireikšti įvairiais kalbos lygmenimis. Čia išsamiau nagrinėjami leksikos ir gramatikos lygmenys, kurių analizei esama daugiausia duomenų, taip pat pateikiama išvalgų apie fonetiką ir žodžių tvarką.

3.3.1. Leksika

Kalbėdama su tyrėja, sudarydama pasakymus, Eglė labai dažnai teiravosi lietuviškų žodžių, suskaičiuota apie 50 eksplikitinių klausimų „kaip pasakyti?“. Iš viso tiriamuose jos kalbos duomenyse rasta apie 300 lietuviškų žodžių pavartojimo atvejų (*tokens*), apie 100 skirtingų leksemų. Kadangi mergaitė dažnai žodžio paklausdavo, sunku pasakyti, kiek jų prisiminė spontaniškai, tačiau neretai kartą pakartojusi žodį po kiek laiko vėl jį pavartodavo jau pati kitokioje konstrukcijoje. Taip pat neretai mergaitė vartojo žodžius, girdėtus ką tik tyrėjos užduotame klausime, žr. 3, 4 pavyzdžius:

- 3) 12 *TYR: *dabar važiuosim kur dabar važiuosim?*
13 *EGL: *eh dabar važiuosim...*
14 *EGL: *važiuosime eh...* (Įrašas Nr. 1)
- 4) 46 *TYR: *o ką nori žaisti kokį žaidimą?*
47 *EGL: *eh aš noriu žaisti...*
48 *EGL: *žaidimą...* (Įrašas Nr. 7)

Iš komunikacijos konteksto akivaizdu, kad mergaitė pakartojamus žodžius atpažįsta ir geba juos vartoti toliau. Kartais vos paklaususi žodį prisimena pati, žr. 5 pavyzdį, kur pati save pagiria (it. *brava*), kad prisiminė žodį. Kartais garsiai svarsto, ar prisimintas žodis tinkamas, žr. 6 pavyzdį, kai dukart pasako *lietuvių*, nekreipia dėmesio (ir nepasitaiso) į tyrėjos spontaniškai pasufleruotą formą *lietuviškai*, ir nūtaria, kad *lituano* tikrai sakoma *lietuvių*.

- 5) 33 *EGL: *į namu-s eh...*
34 *EGL: *come si dice di mio eh il nonno xxx senelis brava.*
[kaip pasakyti mano [GEN] eh senelis, senelis, šaunuolė.]
35 *EGL: *namo į namus senelis ehm...* (Įrašas Nr. 2)
- 6) 58 *EGL: *mi piace parlare in lituano ma [/] man patinka kalbėti lietuvių [//] lietuvių.*
59 *TYR: *lietuviškai.*
60 *EGL: *taip lituano lietuvių.* (Įrašas Nr. 1)

Jau buvo minėta, kad leksika yra vienas greičiausiai kintančių ir labiausiai nuo vartojimo dažnumo priklausančių lygmenų, todėl labai mažas aktyvus žodynas nestebina. Labai dažnai iš komunikacijos matyti, kad mergaitės aktyviajame žodyne akivaizdžiai nėra paprasčiausių žodžių, tačiau pasitaikė ir atvejų, kai prisimenamas ne toks dažnas žodis – *sraigė* (pavartotas kalbant apie jūros gėrybes), žr. 7 pavyzdį.

- 7) 11 *EGL: *man nepatinka...*
12 *EGL: *il nu xxx no eh...* (mergaitė gestais rodo, ką nori pasakyti)
13 *TYR: *kvapas.*
14 *EGL: *no man nepatinka kvapas.*
15 *EGL: *sraigės.*
16 *TYR: *mhm.* (Įrašas Nr. 3)

Eglės lietuvių kalboje daugiausia yra daiktavardžių ir veiksmažodžių, bet yra ir keletas būdvardžių bei skaitvardžių. Kalbos duomenyse atrasta atvejų, kai leksema greičiausiai prisimenama iš vaikystėje vartotos kalbos, nes vartojama tik viena deminutyvinė jos forma (*katytė*), žr. 8 pavyzdį. Iš 8 pavyzdžio matyti, kad Eglė nebevartoja ir galbūt nebeatpažįsta savybinio įvardžio *savo*, reiškiančio priklausomybę veiksmui. Mergaitė itališkai teiraujasi, kaip pasakyti *pas savo tetą*, tačiau nepakartoja tyrėjos pasakymo, o savybinį įvardį pakeičia ir sako *pas mano tetą*. Labai tikėtina, kad šiuo atveju įvardžių vartosenai įtaką daro italų kalba, kur panašiai skambantis savybinis įvardis *suo* turi kitą reikšmę, reiškia „jo / jos“, todėl mergaitė niekada nepsirenka vartoti lietuviško *savo*, nors įvardžius *mano* vartoja ne taip retai (yra 13 pavartojimų), porą kart pavartoja ir įvardį *tavo*. Šio savybinio įvardžio vartojimas yra išties sudėtingas ir, kaip matyti iš duomenų, per metus buvo pamirštas.

- 8) 179 *EGL: *aš dabar noriu žaisti su gat@it katytė e...*
180 *EGL: *come si dice dalla mia zia? [kaip pasakyti pas savo tetą?]*
181 *TYR: *pas savo tetą.*
182 *EGL: *pas [/] pas mano tetą.*
183 *TYR: *mhm.*
184 *EGL: *mano teta...*
185 *EGL: *turi du ga@it ah du...*
186 *EGL: *katy@nz due katytes.*
187 *TYR: *dvi katytes?*
188 *EGL: *dvi katytes. [+ rep]*
189 *EGL: *man patinka eh viena katytė k@nz eh labai labai maži.*
190 *EGL: *e nori žaisti tanto tan@nz [/] molto mol@nz [/] ah labai labai labai.* (Įrašas Nr. 7)

Kad lietuviškos leksikos mergaitės repertuare yra, tik ji yra pasyvi, rodo tokie atvejai, kai mergaitė pasiteirauja žodžio ir gavusi menką stimulą – pirmą skiemenį – pati jį prisimena (žr. 9, 10 pvz.). 10 pavyzdyje matyti, kad kai kurie galbūt ypač rutiniškai vienas po kito dažnai vartojami žodžiai (pvz., savaitės dienos) prisimenami lengviau. Nors komunikacijos kontekstui to visai nereikia, prisiminusi, kaip lietuviškai yra pirmadienis, toliau mergaitė išvardija ir visas kitas savaitės dienas.

- 9) 99 *TYR: *kokie tau ledai labiausiai patinka?*
100 *EGL: *eh man patinka...*
101 *EGL: *eh...*
102 *EGL: *limoni come si dice? [citrinos kaip pasakyti?]*
103 *TYR: *limoni? [citrinos?]*
104 *EGL: *sì. [taip]*
105 *TYR: *ci.* (tyrėja pasako pirmą skiemenį ir skatina mergaitę prisiminti, po to dar pakartoja)
106 *TYR: *ci.*
107 *EGL: *citrina.*
108 *TYR: *aha.* (Įrašas Nr. 3)

- 10) 165 *EGL: *come si dice il lunedì in lituano? [kaip pasakyti pirmadienis lietuviškai?]*
166 *TYR: *pir...*
167 *EGL: *pirmadienis.*
168 *TYR: *mhm.*
169 *EGL: *antrad@nz trečiad@nz ketvirta@nz...*
170 *EGL: *pirmadienis antradienis trečiadienis...*
171 *EGL: *penkt@nz penktadienį...*
172 *TYR: *mhm.* (Irašas Nr. 9)

Eglės lietuvių kalboje pasitaikė tokių atvejų, kai prisimenamas ir vartojamas lietuviškas žodis, tačiau jis įgijęs papildomų reikšmių, būdingų italų kalbai, pavyzdžiui, veiksmažodis *eiti* ir „važiavimo, vyki-mo“ reikšme, veiksmažodis *žinoti* (25 pavartojimo atvejai, dažniausia forma – *nežinau*) vartojamas dar ir „mokėti“ reikšme (žr. 11 pvz.)

- 11) *EGL: *aš žinau plaukti.* (Irašas Nr. 4)

Eglės kalboje aiškiai dominuoja itališki nenominatyviniai žodžiai, pavyzdžiui, jungtukai, prielinksniai ar pan. (žr. 12, 13 pvz.). Italų kalbos jungtukas *se* pasitelkiamas ir lietuvių „jei“ reikšme, ir jungtuko „ar“ reikšme. Abiem reikšmėmis jis įterpiamas į lietuvišką pasakymą. Toje pačioje lietuviškoje po-kalbio atkarpoje (12 pvz. 103 eil.) pavartojamas ir itališkas jungtukas *o* reikšme „arba“. Matyti, kad turinio raiškai mergaitė jaučia lietuviškų žodžių trūkumą ir jų paklausia, o nenominatyvinius žodžius pasakymų jungimui tiesiog spontaniškai vartoja itališkus.

- 12) 101 *EGL: *se nori žaisti galim... [jei...]*
102 *EGL: *galim pasikalbėti...*
103 *EGL: *o mmm... [arba]*
104 *EGL: *galim žaisti un žaidimą nežinau.* (Irašas Nr. 7)

- 13) *EGL: *galvok se no [/] tu nori valgyti. [... ar...]* (Irašas Nr. 9)

Mergaitės kalbos duomenyse 8 kartus rastas lietuvių kalbos jungtukas *kad*. Jis rastas tik paskutinia-me įrašė, t. y. paskutinę mergaitės lankymo dieną, ir vartojamas neilgoje pokalbio atkarpoje, žr. 14 ir 15 pavyzdžius. Lietuvių kalbos jungtukas *ir* pavartotas tik du kartus, o italų atitikmuo *e* – 34 kartus (žr. 8 pvz. 190 eil.).

- 14) 842 *EGL: *žinai vieną dalyką?*
843 *TYR: *m?*
844 *EGL: *kad...*
845 *EGL: *man patinka būti con te.*
846 *EGL: *su tavim scusa. [...atsiprašau]* (Irašas Nr. 9)

- 15) 890 *EGL: *man eh patinka kad...*
891 *EGL: *kad tu atvažiosi...*
892 *EGL: *quella che viene vasarą.* (= man patiktų, kad tu atvažiuotum ateinančią vasarą)
(Irašas Nr. 9)

Kiek dažniau mergaitė vartoja kai kuriuosrieveiksnius *kaip, kada, kur*, kurie gali atlikti ir jungiamąją funkciją. Visgi ir šiais atvejais matyti italų kalbai būdinga funkcija, nepaisant to, kad vartojama lietuviška forma. Keletą kartų pavartotas *kaip* (žr. 16 pvz.), tačiau, kaip matyti, vartojamas reikšme „koks“. Keletą kartų Eglė pasako *kaip nori, kaip gražu*, tačiau iš konteksto nelabai aišku, ką ji nori pasakyti, tarsi tik šiaip pasako lietuvišką junginį, kurį prisimena. 17 pavyzdyje vartojamas *kada* lietuviškai įpras-

čiau skambėtų *kai*, bet itališkai tokioje situacijoje kaip tik būtų vartojamas *quando* [kada]. Italų kalbos *quando* ir kitus panašios funkcijos žodžius mergaitė spontaniškai vartoja lietuviškuose pasakymuose (žr. 18 pvz.), tik kartais šalia pasakydama ir lietuvišką atitikmenį, pavyzdžiui, *kur* (žr. 19 pvz.). Daugiau lietuvių kalbos jungtukų ar jungiamųjų žodžių mergaitės kalboje nerasta.

16) *EGL: *kaip gražus oras!* (Irašas Nr. 4)

17) *EGL: *aš esu liūdna ka [ʃ] kada nežinau kaz [ʃʃ] ką daryti.* (= man liūdna, kai nežinau, ką veikti) (Irašas Nr. 7)

18) *EGL: *man nepatinka quando lyja.* (Irašas Nr. 9)

19) *EGL: *aš nežinau dov'è eh kur mano kepurė. [kur yra]* (Irašas Nr. 7)

Kaip jau minėta, Eglė palyginti dažnai vartoja lietuvišką dalelytę *taip* (71 pavartojimo atvejais, neretai kartu su italų *sì*, žr. 20 pvz.), daug rečiau – *ne* (vos 2 pavartojimo atvejai). Daug dažniau vartojamas itališkas *no*, net nepakartojant ką tik girdėto lietuviško (žr. 21 pvz.). Rasta pora *galbūt* pavartojimo atvejų, šiek tiek atsijusių nuo pokalbio konteksto. Pasitaikė vienas dalelytės *jau* pavartojimo atvejis (žr. 22 pvz.), tačiau ji čia pavartota tikslinamosios „dar“ dalelytės reikšme.

20) 100 *TYR: *ai nemokėjai plaukti irėjai į baseiną kad išmoktum?*

101 *EGL: *sì sì.*

102 *TYR: *ir dabar išmokai?*

103 *EGL: *sì taip.*

104 *TYR: *o dabar gali plaukti ir jūroj?*

105 *EGL: *taip.* (Irašas Nr. 4)

21) 46 *TYR: *o jūs dažnai čia atvažiuojat?*

47 *EGL: *no.*

48 *EGL: *nevažiuojam xxx.*

49 *TYR: *ne?*

50 *EGL: *no no.* (Irašas Nr. 6)

22) 856 *EGL: *gali ateiti in Italia atvažiuosi Italia?*

857 *EGL: *atvažiuosi Italia jau vieną kartą?* (Irašas Nr. 9)

Lietuvių kalbos prielinksnių Eglė vartoja nedaug. Kaip jau minėta anksčiau, pirmąją tyrėjos viešėjimo dieną mergaitė pasiteirauja, kaip lietuviškai yra *su*. Šį prielinksnį po to neretai vartoja ir kitomis dienomis (25 pavartojimo atvejai, skaičiuojami ir pakartojimai). Vienintelis kitas mergaitės spontaniškai vartojamas prielinksnis yra *į*, pavartotas 7 kartus (žr. 5 ir 23 pavyzdžius).

23) 962 *EGL: *o come si dice a scuola? [kaip pasakyti į mokyklą/mokykloje?]*

963 *EGL: *į mokyklą?* (Irašas Nr. 9)

Taigi matyti, kad lietuviškų nenominatyvinių žodžių mergaitės šnekoje nėra daug, aiškiai dominuoja itališki net ir kalbant lietuviškai. Tačiau reikšminga tai, kad jų apskritai esama. Žinoma, kaip jau minėta, leksika yra tarsi paviršinis sluoksnis, kuriame aktyviau vartojama kalba yra daug greičiau ištraukiama iš atminties, todėl nestebina tai, kad aktyviausias ir gausiausias mergaitės žodynas yra itališkas. Tačiau tolesnėje analizėje bandoma žvelgti giliau ir išsiaiškinti, ar mergaitės kalboje atricija pasireiškia tik tuo, kad aktyviajame žodyne dominuoja kita kalba, ar esama ir kitų reiškinių, leidžiančių spręsti apie mergaitės vidinę kalbos struktūrą.

Labai dažnas mergaitės lietuviškoje kalboje yra junginys *man patinka*. Tokia konstrukcija dažniausia, tačiau pasitaikė ir *tau patinka*, *man nepatinka* atveju, iš viso 67 pavartojimo atvejai. Gali būti, kad čia daro įtaką ir analogiška italų kalbos konstrukcija (*non mi / ti piace*). Mergaitė šią lietuvišką konstrukciją vartoja labai spontaniškai, kaip jau buvo matyti 6–9, 14, 15, 18 pavyzdžiuose. Kadangi po šios konstrukcijos abiejose kalbose galimi vartoti tiek daiktavardžiai, tiek veiksmažodžiai, daugelis mergaitės pasakymų lietuviškai yra gramatiškai atitinkantys lietuvių kalbos taisykles. Vis tik pasitaikė atveju, kai mergaitė sudaro gimtakalbiam lietuviams nebūdingų pasakymų, kaip matyti iš 24 pavyzdžio, kur turimas omenyje pageidavimas „man patiktų“ arba, paprasčiau sakant „noriu, norėčiau“. 25 pavyzdys atskleidžia, kad ši konstrukcija mergaitės vartojama kaip tam tikra formulė, į kurią neįterpiami kiti elementai, t. y. apibūdinimas *gerai* pridedamas konstrukcijos gale, kai įprastas lietuviškas pasakymas būtų „man labai patinka“. Ši konstrukcija vartojama ir „norėti“ reikšme (žr. 26 pvz.), turint omenyje „noriu užaugti“.

- 24) 1050 *EGL: *man patinka...*
1051 *EGL: *come si dice avere che non mi ricordo. [kaip pasakyti turėti, neprisimenu]*
1052 *TYR: *turėti.*
1053 *EGL: *man patinka turėti vieną ah draugę...*
1054 *EGL: *come si dice vicino? [kaip pasakyti arti]*
1055 *TYR: *arti.*
1056 *EGL: *arti mano namuose. (Įrašas Nr. 9)*

- 25) *TYR: *kaip tau dabar mokykloj sekas va šitoj mokykloj itališka mokykla tau patinka?*
*EGL: *man patinka gerai. (Įrašas Nr. 9)*

- 26) *EGL: *man patinka būti didelė. (Įrašas Nr. 9)*

Panašu, kad mergaitė konstrukciją su *patinka* vartoja gan laisvai, geba iš dalies ją varijuoti, t. y. sudaryti neiginį, vartoti su kitų asmenų (*tau, jai*) įvardžiais. Tai vienintelė konstrukcija, dėl kurios mergaitė jaučiasi tikra, ją vartodama neužsikerta ir daug negalvoja. Tačiau ši konstrukcija yra vartojama kaip stabili, neišleidžianti papildomų elementų, nekaitoma nuosakomis ar laikais.

Iš dalies prie leksikos galima priskirti tokius mergaitės kalboje rastus atvejus, kai ji teiraujasi žodžio tam tikrai kolokacijai, nebūdingai lietuvių kalbai. Eglė ne kartą klausė, kaip lietuviškai pasakyti *diventare* „tapti“. Lietuvių sakytinei kalbai nebūdinga *tapti* vartoti kolokacijose „tapsiu laiminga“, „tapsiu didelė“ = „užaugsiu“ ir pan., tad atrodo, kad veiksmažodis „tapti“ nebuvo tiriama mergaitei žinomas. Tyrėja, nenorėdama siūlyti dėl priešdėlio ir sangražos sudėtingesnio žodžio „pasidaryti“, pasiūlė variantą *būti*, kurią mergaitė ir pavartoja savo pasakyme (žr. 27 pvz.). Taigi matyti, kad mergaitė kuria pasakymą tarsi versdama iš italų kalbos ir sako *aš būsiu labai liūdna*, o ne, pavyzdžiui, *man bus liūdna*.

- 27) 955 *EGL: *e aš ehm come si dice diven [/] divento come si dice eh? [ir aš, kaip pasakyti „tapsiu“, kaip pasakyti?]*
956 *TYR: *aš hm nežinau būsiu?*
957 *TYR: *tapsiu nežinau.*
958 *TYR: *ką nori pasakyti.*
959 *EGL: *+< aš būsiu labai eh labai...*
960 *EGL: *liūdna. (Įrašas Nr. 9)*

3.3.2. Artikeliai

Italų kalboje vartojami nežymimieji ir žymimieji artikeliai, kurie su žodžiu derinami skaičiumi ir gimine. Pasak Eglės tėvų, po metų (net anksčiau) mergaitė tinkamai vartojo italų kalbos artikelius, nebent

kalbėdama labai greitai kartkartėmis praleido, bet tai pasitaikė retai. 12 pavyzdyje jau buvo galima matyti, kad mergaitė italų kalbos artikelį kartais pridėdama ir prie lietuviškų žodžių: *un žaidimą*. Tokių atvejų pasitaiko mergaitės kalboje tiek tyrėjos viešėjimo pradžioje, tiek pabaigoje, žr. 28, 29 pavyzdžius:

28) *EGL: *un šuniukas piccolino!* (Įrašas Nr. 5)

29) 173 *EGL: *eh la pamoka eh...*

174 *EGL: *di museus.* (Įrašas Nr. 9)

Mergaitė jaučia, kad itališki žodžiai netinka lietuviškame pasakyme (tiek artikeliai, tiek kiti žodžiai) ir stengiasi pasitaisyti, pasakyti lietuviškai (kaip 14 ir 19 pavyzdžiuose). Įdomu, kad vėliau mergaitė pradeda stengtis nevartoti itališkų artikelių prie lietuviškų žodžių, tačiau tai nepakeičia jos pasakymo struktūros, nes ji tarsi išsiverčia ir artikelį, t. y. vartoja skaitvardį „vienas“ artikelio funkcija, žr. anksčiau pateiktą 24 ir 30, 31 pavyzdžius. Tiesa, nematyti, kad kaip nors bandytų išreikšti žymimąjį artikelį.

30) 45 *TYR: *o ką nori žaisti kokį žaidimą?*

46 *EGL: *eh aš noriu žaisti...*

47 *EGL: *žaidimą...*

48–52 Mamos itališkas intarpas.

53 *EGL: *aš noriu žaisti...*

54 *EGL: *vieną žaidimą di...*

55 *EGL: *eh...*

56 *EGL: *vieną žaidimą su arkliu.* (Įrašas Nr. 7)

31) *EGL: *aš turiu vieną lėlę mažą.* (Įrašas Nr. 7)

Taigi akivaizdu, kad artikelis jau yra tapęs mergaitės kalbos sistemos dalimi, kurią ji taiko ir kurdama lietuviškus pasakymus. Tai rodo, kad nemaža, jei ne visa, jos kalbos sistema remiasi italų kalbos pagrindu.

3.3.3. Gramatiniai aspektai

Atracija morfologiniu lygmeniu gali pasireikšti įvairiai. Pavyzdžiui, vienos kalbos afiksai gali būti pridėdami prie kitos kalbos šaknų. Tokių atvejų tiriamos mergaitės kalbos duomenyse pasitaiko, nors dažnai, žr. 32 ir 33 pavyzdžius, kur prie itališkos šaknies *nom-* pridėta lietuviška galūnė *-as*, o it. *museo* galūnė *-o* pakeista į *-us*. Pirmu atveju po kelių akimirų mergaitė pasitaisė į lietuvišką žodį, antru – ne.

32) *EGL: *gražu gražus nomas.*

*EGL: *vardas.* (Įrašas Nr. 6)

33) 173 *EGL: *eh la pamoka eh...*

174 *EGL: *di museus.* (= muziejaus pamoka, t. y. pamoka, per kurią lankomi muziejai)
(Įrašas Nr. 9)

Kaip teigia atricijos tyrėjai, morfologinė giminės kategorija yra viena iš sunkiau pasiduodančių atricijai (žr. Schmid 2009; Bergmann *et al.* 2015). Tačiau metus naujos kalbos apsuptyje gyvenančios įvairintos paauglės mergaitės kalbinėje sąmonėje šiuo požiūriu yra įvykę pokyčių. Iš kai kurių pavyzdžių matyti, kad derinimą gimine yra paveikusi italų kalba, pavyzdžiui, su daiktavardžiu *namuose*⁹ Eglė

⁹ Beje, tai dažniausiai, net 7 kartus pavartota šios leksemos forma. Šiame 33 pavyzdyje galima matyti, kad mergaitė ją vartoja abiem *a casa* reikšmėmis, t. y. *namuose* ir *į namus*. Tačiau forma *į namus* taip pat rasta 3 kartus ir dar 2 kartus *namų*, abu kartus junginyje *namų darbai*.

vartoja italų kalbos savybinius įvardžius *sua, mia*, kurie yra vienaskaitos ir moteriškos giminės formos (žr. 34 pvz., 1071 ir 1075 eil.). 35 pavyzdys rodo, kad su moteriškos giminės daiktavardžiu *lèlè* pirmiau pasirenkami vyriškosios giminės skaitvardžiai *penki, šeši*, tik vėliau pasitaisoma į moterišką giminę.

- 34) 1069 *EGL: *dabar nežinau kur ji.*
1070 *EGL: *a (pavadinimas) a casa... [namuose]*
1071 *EGL: *namuose su@nz hm hm sua namuose. [jos (MOT. VNS. = savo) namuose]*
1072 *TYR: *mhm.*
1073 *EGL: *namuose.*
1074 *EGL: *eh...*
1075 *EGL: *ne vie@nz [//] ne viene a ca@nz [//] namuose mia. [ne ateina į mano (MOT. VNS.) namus.] (Įrašas Nr. 9)*
- 35) 76 *EGL: *aš turiu namuose ehm...*
77 *EGL: *penki o šeši šešios eh...*
78 *EGL: *lèlès. (Įrašas Nr. 7)*

Tiesioginio stebėjimo užrašuose pasižymėtas atvejis, kai lietuvių kalbos žodis *akis* pavartotas su vyriškos giminės būdvardžiu. Anksčiau pateiktame 8 pavyzdyje taip pat užfiksuotas Eglės pasakymas *man patinka eh viena katytė k@nz eh labai labai maži*. (189 eil.), kuriame būdvardis nesuderintas su daiktavardžiu nei gimine, nei skaičiumi. Kitų atvejų, kur skaičiaus kategorija keltų abejonių, nerasta.

Kyla klausimas, kaip nagrinėjamu atveju yra išlikę linksnių vartosenos gebėjimai. Kaip jau buvo matyti iš anksčiau pateiktų pavyzdžių, kai kurie lietuvių kalbos linksniai kartais pavartojami spontaniškai ir taisyklingai, pavyzdžiui, prielinksnių valdomi linksniai – *į namus* (žr. 36 pvz.), *su arkliu, su lèlèm* (žr. 38 pvz.), tačiau ne visada – *su kompiuteris* (žr. 37 pvz.). Visgi dažniausiai pasakymui sukurti pasitelkiami itališki prielinksniai, pavyzdžiui, *in* (žr. 22 pvz.), o lietuviškas žodis, net jei prisimenamas, pavartojamas netinkamu linksniu.

- 36) *EGL: *namo į namus senelis ehm... [= į senelio namus] (Įrašas Nr. 2)*
- 37) 41 *EGL: *taip taip aš noriu žaisti su...*
42 *EGL: *su...*
43 *EGL: *su kompjuteris. (Įrašas Nr. 7)*
- 38) 54 *EGL: *aš noriu žaisti...*
55 *EGL: *vieną žaidimą di...*
56 *EGL: *eh...*
57 *EGL: *vieną žaidimą su arkliu.*
(...)
63 *EGL: *ehm man patinka žaisti eh su...*
64 *EGL: *eh...*
65 *EGL: *eh...*
66 *EGL: *su...*
67 *EGL: *si su arkliu e...*
68 *EGL: *su lèlèm. (Įrašas Nr. 7)*

Esama pavyzdžių, kuriuose mergaitė tarsi jaučia, kad italų kalbos prielinksnis netinka lietuviškame pasakyme, tačiau nebežino, kaip lietuviškai reikėtų pasakyti. 36 pavyzdyje norima pasakyti „į senelio namus“. Italų kalboje priklausomybei nurodyti būtų vartojamas prielinksnis *di*. Šis prielinksnis mergaitės čia nepavartojamas, tačiau nevartojamas ir lietuvių kalbos kilmininkas priklausomybei nurodyti. Anksčiau pateiktame 22 pavyzdyje spontaniškai pavartojusi itališką prielinksni *ateiti in Italia* mergaitė

stengiasi pasitaisyti, lietuviško prielinksnio nepavartoja, o daiktavardį *Italija* galime traktuoti ir kaip vardininką, ir kaip galininką. 39 pavyzdyje vartojamas vietininko linksnis akivaizdžiai rodo įvykusį pasikeitimą mergaitės kalbos sistemoje ir italų kalbos poveikį. Italų kalbos prielinksnis *in* turi ir krypties, ir buvimo vietoje reikšmes, kurios abi Eglės jau perkeliama ir lietuviškam vietininkui. Anksčiau pateiktas 34 pavyzdys leistų spėti, kad taip yra įvykę ir su itališku prielinksniu *a* ir vietininko linksniu.

39) *EGL: (draugės vardas) *negali atvažiuoti Italijoje?* (Irašas Nr. 9)

Lietuvių kalbos atricija matyti ir žvelgiant į veiksmažodžių valdymą, kaip rodo 40–42 pavyzdžiai, taip pat vėliau pateikiamas 49 pavyzdys (*turiu viena lėlė*). Analizuojant tiriamos mergaitės duomenis, ne visada lengva nustatyti, koks linksnis yra vartojamas, kai kelių linksnių galūnės sutampa (pvz. moteriškos giminės vardininko ir įnagininko galūnė *-a* sutampa ar panašūs atvejai). Galima manyti, kad 40 pavyzdyje pavartotas vardininko linksnis vietoj galininko su veiksmažodžiu *valgyti*. 41 pavyzdyje pateikiama situacija, kai mergaitė su veiksmažodžiu *vogti* pavartoja kilmininką *žuvies*, kuris čia neatrodo tinkamas. Kaip pateikta pavyzdyje, šiek tiek vėliau pokalbyje, kai grįžtama prie tos pačios temos, tyrėja pasako įprastą lietuvišką pasakymą su galininko linksniu, tačiau pakartodama mergaitė vis tiek lieka prie savo pasirinktos kilmininko formos. Galbūt šiuo atveju mergaitė turėjo galvoje partityvinę reikšmę, kuri itališkai būtų reiškiamą prielinksnine konstrukcija su *di* ir atitiktų lietuvių kalbos dalies kilmininką. 42 pavyzdyje taip pat pasakymas bandomas sudaryti pagal itališką prielinksninę konstrukciją ir sakoma *pavydi di* (50 eil.) kaip konstrukcijoje „essere geloso“ su prielinksniu „di“, kuri atitiktų lietuvių kalbos „pavydėti kam“. Taigi linksnio kategorija, tokia svarbi lietuvių kalbai ir iš esmės nebūdinga italų kalbai, mergaitės kalboje per metus yra gerokai apnykusi.

40) *EGL: *man nepatinka valgyti žuvis*. (Irašas Nr. 9)

41) 1291 *EGL: *Trilly norėjo vogti žuvis*.

(...)

1385 *TYR: *norėjo pavogti žuvį*.

1386 *EGL: *norėjo pavogti žuvies*. (Irašas Nr. 9)

42) 48 *EGL: *kartais eh però come si dice geloso? [...bet kaip pasakyti pavydus?]*

49 *TYR: *pavydi*.

50 *EGL: *pavydi di...*

51 *EGL: *pavydi...*

52 *EGL: *come si dice +... [kaip pasakyti]*

53 *EGL: *c'è un cane che eh lei è gelosa di questo cane*. [*yra šuo ir ji pavydi tam šuniui*]

(Irašas Nr. 4)

Ko gero, aiškiausias ir didžiausias pakitimas mergaitės kalbos morfologinėje sistemoje matyti toliau pateikiamoje pokalbio ištraukoje (žr. 43 pvz.). Čia mergaitė deda dideles pastangas norėdama pasakoti istoriją, sunkiai, bet stengiasi sudaryti lietuviškus pasakymus, tačiau akivaizdžiai pažodžiui verčia iš italų kalbos:

43) 11 *EGL: *io...*

12 *TYR: *aš*.

13 *EGL: *eh sì*. [*taip*]

14 *EGL: *aš eh una volta come si dice?* [*vieną kartą kaip pasakyti?*]

15 *TYR: *vieną kartą*.

16 *EGL: *+< vieną kartą ah vieną kartą aš eh buvau uh...*

17 *TYR: *+< mhm*.

18 *EGL: *come si dice sono buvau no?* [*kaip pasakyti „esu“, buvau, ne?*]

- 19 *EGL: *sono.*
20 *TYR: *sono adesso?* [„esu“ dabar?]
21 *EGL: *no.*
22 *TYR: *o sono stata?* [ar „esu buvusi“? = buvau]
23 *EGL: *sono stata.*
24 *TYR: *buvau.*
25 *EGL: *eh...*
26 *EGL: *vieną kartą buvau eh...*
27 *EGL: *andata...* [~ ėjusi]
28 *TYR: *ėjau?*
29 *EGL: *buvau...*
30 *TYR: *ne arba buvau arbaėjau vieną kartąėjau.*
31 *EGL: *vieną kartąėjau...* (Įrašas Nr. 2)

Kaip matyti iš pokalbio pradžios, tyrėja sąmoningai skatina mergaitę kalbėti lietuviškai. Toliau pokalbyje mergaitės noras sudaryti sudėtinį būtajį laiką lietuviškai, pagal italų kalbos *passato prossimo* analogiją, spontaniškame pokalbyje buvo toks netikėtumas, kad net 29 eil. nutraukiamas mergaitės pasakymas ir iškart pateikiamas tinkamas lietuviškas variantas, kurį mergaitė klusniai pakartoja. Nors dėl netikėtumo ir buvo neleista mergaitėi išstarti savo pasakymo iki galo, vis dėlto akivaizdu, kad ji, nors ir prisimindama būtojo kartinio laiko formą *buvau* (o visuose turimuose duomenyse pasitaiko ir pora kitų būtojo kartinio laiko formų: *norėjo, sakiau, nežinojau*), sąmoningai ją vartoja kaip pagalbinį veiksmažodį ir taip stengiasi sudaryti sudėtinį būtajį laiką. Šis pokalbis vyko viešėjimo pas mergaitę pradžioje, tačiau ir vėliau, norėdama nusakyti veiksmą praeityje, mergaitė klausdavo konkrečiai būtojo laiko formos, o ne bendraties, kaip elgdavosi norėdama pavartoti esamąjį laiką. Todėl spontaniškai pavartotų būtojo laiko formų kalbos duomenyse beveik nėra, nors būsimojo laiko pasitaiko.

Jau ne kartą minėta, kad stengdamasi kalbėti lietuviškai mergaitė labai dažnai pirma paklausia žodžio ar jo formos, todėl visiškai savarankiškai sudarytų pasakymų nėra daug. Apžvelgiant skirtingas veiksmažodžio kategorijas, analizuojamuose duomenyse nėra daug opozicinių žodžių formų, t. y. vienos leksemos skirtingų formų vartojamų skirtingomis funkcijomis. Iš straipsnyje pateiktų pavyzdžių matyti, kad dažniausiai vartojamas esamasis laikas, tačiau pasitaiko ir būtojo kartinio (41, 43 pvz.), būsimojo laiko (2, 15, 22 pvz.) formų, nors šie laikai vartojami greičiau modalumui reikšti, žr. 44 pavyzdį, kur tiek būtojo kartinio, tiek būsimojo laiko formos vartojamos tariamosios nuosakos reikšme, nes mergaitė bando išreikšti savo norą, kad tyrėja liktų jos namuose.

- 44) 850 *EGL: *aš norėjau kad tu...*
851 *EGL: *būsi qui no come si dice?* (= aš norėčiau, kad tu būtum [čia, ne, kaip pasakyti?])
(Įrašas Nr. 9)

Įdomu, kad asmens kategorija, regis, nesukelia didelių sunkumų. Nors mergaitė dažniausiai kalba apie save, tad gausiausios yra vienaskaitos pirmojo asmens formos (48 pavartojimo atvejai, 9 skirtingos leksemos, gausiausios *nežinau* ir *noriu* formos), tačiau prirėkus sėkmingai pavartoja ir kitų asmenų formas, žr. 12–15, 22, 41, 44 pavyzdžius. Tiesa, tam tikrų abejonių kyla dėl būtojo laiko formos su galūne *-au*, kuri fonetiškai realizuojama neaiškiai ir yra panaši į trečiojo asmens formą. Tačiau komunikacijoje situacijoje tai sunkumų nesukelia (žr. 45 pvz.). Sunku pasakyti, kodėl 46 pavyzdyje vienaskaitos antro asmens forma pavartojama kalbant apie save (100 eil.).

- 45) 24 *EGL: *come si dice dovevo?* [kaip pasakyti „turėjau“]
25 *TYR: *turėjau.*
26 *EGL: *aš turėjo eh...* (Įrašas Nr. 9)

- 46) 96 *TYR: *o jeigu negalėsi dabar žaisti su kompiuteriu kai grįšim namo ką*
97 *tada darysi?*
98 *EGL: *nežinau.*
99 *EGL: *ehm...*
100 *EGL: *žaisi su tavim.*
101 *TYR: *žaisi su manim ką žaisim?*
102 *EGL: *eh nežinau. (Įrašas Nr. 7)*

Veikslo kategorija lietuvių ir italų kalbose labai skiriasi, t. y. italų kalboje veikslas reiškiamas skirtingais būtaisiais laikais, o lietuvių kalboje dažnai formalus šios kategorijos išreiškimo būdas yra veiksmažodžio priešdėlis. Priešdėlinių veiksmažodžių formų mergaitės kalboje labai reta, nors pasitaiko pakartotų iš tyrėjos pasakymų. Šiuo aspektu įdomi situacija pateikiama 47 pavyzdyje. Mergaitė vartoja nepriešdėlinį veiksmažodį *vogti* (1291 eil.), tyrėja pavartoja priešdėlinę formą *pavogti* (1297 eil.), kurios mergaitė nepakartoja, kitaip tariant, nepataiso savo ankstesnio pasakymo, o tik pritaria. Toliau tyrėja vėl klausia įprasta priešdėline, t. y. baigtinį veiksmažodį nurodančia forma (*padarei*, 1299 eil.), o mergaitė atsako vėl nepriešdėline *sakiau* (1300 eil.).

- 47) 1291 *EGL: *Trilly norėjo vogti žuvis.*
1292 *TYR: *ane?*
1293 *EGL: *taip.*
1294 *TYR: *o jai patinka žuvis?*
1295 *EGL: *nepatinka...*
1296 *TYR: *ne?*
1297 *TYR: *bet pavogti vis tiek norėjo?*
1298 *EGL: *taip.*
1299 *TYR: *o tu ką padarei?*
1300 *EGL: *aš sakiau Trilly negalima! (Įrašas Nr. 9)*

Su veikslu raiška susijusi ir dar viena situacija, kurioje būtent dėl priešdėlio ir kilo komunikacinis nesklandumas. 48 pavyzdyje mergaitė kviečia tyrėją aplankyti ją dar kartą ir vėliau pavartoja priešdėlinę veiksmažodžio formą *pagalvosiu* (929 eil.), į kurią tyrėja sureaguoja pakartodama formą intonacija, rodančia nustebimą. Iškart pajutusi šį komunikacinį nesklandumą mergaitė pasitaiso į formą be priešdėlio ir itališkai pasako tai, ką iš tiesų norėjo išreikšti (931 eil.).

- 48) 927 *TYR: *kai galėsiu atvažiuosiu.*
928 *TYR: *gerai?*
929 *EGL: *aš pagalvosiu.*
930 *TYR: *m pagalvosiu!*
931 *EGL: *no galvosiu a te ti penso. [galvosiu apie tave] (Įrašas Nr. 9)*

Perimtą itališką kalbėjimo būdą taip pat rodo ir toks iš šnekamosios italų kalbos perimtas modelis, kai norint pabrėžti ar vietoj superlatyvinės formos tas pats žodis pakartojamas kelis kartus. Įdomu, kad, kaip rodo 47 pavyzdys, mergaitė sureaguoja į tyrėjos užduotą klausimą, kuriame pavartojamas superlatyvas *labiausiai*, ir atrodo, kad mergaitė jį supranta, tačiau neatkartoja.

- 47) 284 *TYR: *o kokia labiausiai pamoka tau nepatinka?*
285 *EGL: *nepatinka nepatinka nepatinka? (Įrašas Nr. 9)*

Taigi, apibendrinant Eglės lietuvių kalbos atriciją gramatikos lygmeniu, galima pasakyti, kad vardžodžių linksnio kategorija nėra išnykusi, nors dažniau renkama prielinksninės konstrukcijos italų kalbos pagrindu. Pačios mergaitės pavartotų linksnių nėra daug, daugiausia vardininko, galininko, šiek

ties kilmininko ir įnagininko atvejų. Mergaitė supranta skirtingų linksnių reikšmes kalboje, jas atkartoja ir panaudoja savarankiškai sudaromuose pasakymuose, tačiau, pradėdama kalbą pati, kliaujasi italų kalbos struktūra ir bando išversti į lietuvių tai, kas nebūtinai atitinka lietuvių kalbos struktūrą. Gramatinės giminės kategorija yra paveikta italų kalbos ir tai pasireiškia ne paties lietuviško žodžio modifikavimu, tačiau per derinimą su kitais žodžiais, pavyzdžiui, būdvardžiais.

Veiksmažodžio asmens kategorija yra išlikusi, nors tam tikro neužtikrintumo esama dėl netikslaus fonetinio dvibalsių realizavimo. Pastebėta, kad dažniau vartojamos ilgosios bendraties, pirmojo ir antrojo daugiskaitos asmenų veiksmažodžio formos. Laiko kategorija praeities, dabarties ir ateities raiškos prasme apskritai yra išlikusi, tačiau matyti pastangos sudaryti lietuvių kalboje neegzistuojantį perfektinį laiką pagal italų kalbos analogiją. Lietuvių kalbos išteklių šiai funkcijai, t. y. priešdėliai, nevertojami. Kitų nei tiesioginės nuosakos formų spontaniškai nevertojama, modalumui ar hipotetinei situacijai reikšti vartojami tiesioginės nuosakos būtais kartinis ir būsiamasis laikai.

3.3.4. Pastabos apie žodžių tvarką

Italų kalbos žodžių tvarka pasakyme nėra ypač griežta, nors kai kuriais aspektais skiriasi nuo lietuvių. Kaip jau ne kartą minėta, kalbėdama lietuviškai mergaitė labai dažnai užsikerta, kartoja tą patį žodį, teiraujasi, kaip pasakyti, todėl išties ilgų pasakymų nėra daug. Kad ir čia esama galimų pakitimų, rodo, pavyzdžiui, būdvardžio vartojimas po apibūdinamo žodžio, o ne prieš jį, kaip dažniausiai būtų lietuvių kalboje. Tai matyti iš tokių pavyzdžių:

48) *EGL: *oras oras šaltas.* (Irašas Nr. 6)

49) *EGL: *aš turiu viena lėlė maža.* (Irašas Nr. 7)

Lietuvių kalbai nebūdinga žodžių tvarka matyti ir 50, 51 pavyzdžiuose.

50) 30 *TYR: *o tau kiek metų?*

31 *EGL: *man eh...*

32 *EGL: *metų dvylika.* (Irašas Nr. 9)

51) *EGL: *aš noriu kad tu atvažiuosi labai labai.* (Irašas Nr. 9)

3.3.5. Pastabos apie fonetiką

Šiame straipsnyje neturėta tikslo analizuoti surinktus kalbos duomenis fonologiniu lygmeniu. Tam nėra pritaikyta ir CLAN transkripcija. Tačiau transkribuojant duomenis buvo atrasta, kad kai kuriais atvejais mergaitės tartyje labai aiškiai girdėti italų kalbos fonetikos įtaka. Pavyzdžiui, Eglė beveik visur taria minkštą „l“, dažnai ištaria aspiruotą „s“ žodžio gale. Žinoma, patikimesnei analizei reikėtų atlikti fonetinę duomenų analizę, tačiau galima girdėti, kad mergaitė taip pat ilgiau nei gimtakalbiai lietuviai taria daugumą balsių (italų kalboje balsių ilgumas nėra diferencinis požymis, tiek kirčiuoti, tiek nekirčiuoti balsiai dažniausiai yra ilgi), nors ne visuose žodžiuose. Dvibalsiai taip pat tariami taip, kad girdėti atskiri vienas po kito einantys balsiai.

Pastebėtina, kad tais atvejais, kai mergaitė greitai sureaguoja spontaniškai ir lietuviškai pasako žodį ar trumpą žodžių junginį, pavyzdžiui: *aš irgi*, itališkas akcentas nėra juntamas. Tačiau tokios mergaitės reakcijos yra retos, kadangi, norėdama ką nors pasakyti lietuviškai, mergaitė ilgai galvoja. Iš to, kas pastebėta tiesiogiai, ir iš įrašų yra akivaizdu, kad italų kalbos fonetinė sistema yra aktyvi mergaitės

repertuare. Gimtakalbių italų teigimu, mergaitė itališkai kalba be akcento, net kartais jaučiasi vietinės šnektos niuansai. Lietuvių kalbos fonetinės sistemos esama mergaitės repertuare, tačiau ji pasyvi, o dominuoja itališka.

4. Išvados

Straipsnyje nagrinėta lietuvis mergaitės, kuri ankstyvoje paauglystėje (eidama 12 metus) buvo įvaikinta ir išvyko gyventi į Italiją, kalba. Kalbos duomenys surinkti po 14 mėnesių nuo išvykimo iš Lietuvos. Per tą laiką mergaitė puikiai įsisavino italų kalbą be specialaus mokymo, lankydama bendrojo lavinimo mokyklą su kiek jaunesniais už save bendraklasiais. Pašnekovų lietuvių kalba per tą laikotarpį ji neturėjo ir nors jai buvo prieinamas internetas naršyti ir lietuviškai, tačiau visa jos aplinka buvo itališka. Duomenys buvo rinkti per gyvą viešėjimą mergaitės šeimos namuose, kelias dienas, kai mergaitė galėjo bendrauti su tyrėja ir itališkai, tačiau pati rodė didelį norą ir pastangas kalbėti lietuviškai.

Apibendrinant kiekybinius ir kokybinius mergaitės kalbos duomenis, galima pasakyti, kad lietuviškų elementų turinčių pasakymų yra kiek daugiau nei trečdalis, tačiau nemažai jų yra tikslinimais dėl leksikos, pakartojimų ar vienažodžių pritarimų. Prasminguose pasakymuose, kurie ir buvo analizuoti straipsnyje, matyti atricija įvairiais kalbos lygmenimis. Akivaizdžiausiai atricija reiškiasi leksikos lygmeniu, kadangi visas aktyvus mergaitės žodynas nėra lietuviškas, tad labai dažnai teiraujamas žodžių arba pasitikslinama, ar konkretus lietuviškas žodis tinkamai prisimenamas. Pažymėtina, kad taip elgiamasi dėl turinį reiškiančių žodžių, o nenominatyviniai žodžiai dažniausiai tiesiog vartojami itališki. Pastebėta, kad prie lietuviško žodžio pridedamas itališkas artikelis, kartais jis ir išverčiamas, t. y. vartojamas žodis „vienas“ nežymimojo artikelio funkcija.

Gramatikos lygmeniu matyti atricijos įtaka linksnio kategorijai, kai dažniau renkamas prielinksninės konstrukcijos (kaip italų kalboje). Kai kuriais atvejais dėl fonetinių ypatumų nėra aišku, kuris linksnis pavartotas (jei skiriasi tik balsio ilgumu), tačiau esama ir visai tinkamai pagal lietuvių kalbos sistemą pavartotų linksnių formų (pvz., įnagininko). Italų kalbos įtakos esama ir gramatinės giminės kategorijai mergaitės šnekoje, t. y. lietuviškam žodžiui neretai priskiriama to paties žodžio italų kalba gramatinė giminė. Mažiausiai paveikta atrodo veiksmažodžio asmens kategorija, o skirtingų laikų formos, be laiko, dar kartais turi ir kitų nuosakų funkcijų. Veikslo kategorija nėra aiškiai išreiškiama pagal lietuvių kalbos išteklius (priešdėliais), tačiau būta bandymų sudaryti sudėtinę formą pagal italų kalbos analogiją. Kitais lygmenimis – žodžių tvarkos, fonetikos – matyti aiški ir stipri italų kalbos įtaka.

Apskritai mergeitei bandant kalbėti lietuviškai itin gausu neryžtingumo, dvejojimo, abejojimo, daromos ilgos pauzės, labai dažni pakartojimai, klausimai apie tai, kaip pasakyti. Tai tikrai neleidžia jai laisvai kalbėti nepaisant jos aiškiai reiškiamo noro tai daryti. Pirmąją viešėjimo dieną mergaitė, atrodo, sąmoningai suvokė, kad ji nebelabai gali kalbėti lietuviškai, tačiau stengėsi visą laiką. Nepaisant to, didelio kokybinio pakitimo per kelias tyrėjos viešėjimo dienas mergaitės kalbos produkcijoje neįvyko.

Taigi Eglės atvejo analizė atskleidžia kalbos atricijos situaciją ypatingu paauglystės pradžios metu. Jaunesni įvaikinti vaikai, kaip minėta ir aptariant negausius įvaikintų vaikų kalbos tyrimus, visiškai praranda pirmąją kalbą. O Eglės atveju, nepaisant įvairių itin neigiamų patirčių Lietuvos globos institucijose, kalbinės nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu yra labai teigiamos. Tokios teigiamos nuostatos ir mergaitės ribinis amžius greičiausiai yra svarbiausios priežastys, dėl kurių bent šiek tiek lietuvių kalbos pavyko rasti po metų, visiškai pakitus kalbinei aplinkai. Tikėtina, kad įvaikinimo atveju svarbus veiksnys yra planuojama gyvenimo šalyje trukmė, kitaip tariant, tai, kad išvykstama gyventi į kitą šalį visam gyvenimui. Į šiuos veiksnius verta atkreipti dėmesį ir diasporos ir paveldėtosios kalbos tyrimuose, nes

apsisprendimas likti gyventi kitoje šalyje visą likusį gyvenimą gali daryti poveikį paveldėtosios kalbos (ne)išlaikymui. Taip pat pabrėžtina, kad vaikai iki brandos amžiaus yra labai lengvai pasiduodantys aplinkos kalbos įtakai, tad ir metai, negaunant pakankamai gimtosios kalbos įvesties, gali būti lemtingi.

Literatūros sąrašas

- Ammerlaan, T. 1996. „You get a bit wobbly...“ – Exploring bilingual lexical retrieval processes in the context of first language attrition. PhD thesis, Katholieke Universiteit.
- Bassetti, B., Cook, V. J. 2011. Relating language and cognition: The second language user. *Language and Bilingual cognition*. V. J. Cook, B. Bassetti (eds.). New York: Psychology Press. 143–190.
- Bergmann, C., Meulman, N., Stowe, L., Sprenger, S., Schmid, M. 2015. Prolonged L2 immersion engenders little change in morphosyntactic processing of bilingual natives. *Neuroreport* 26 (17), 1065–1070. doi.org/10.1097/WNR.0000000000000469
- Blažienė, A. 2016. *Lietuvių vaikų leksikos ir gramatikos raida anglakalbėje aplinkoje*. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas.
- Bylund, E. 2008. *Age differences in first language attrition. A maturational constraints perspective*. Doctoral dissertation. Centre for Research on Bilingualism, Stockholm University.
- Bylund, E. 2009a. Maturational constraints and first language attrition. *Language Learning* 59 (3), 687–715.
- Bylund, E. 2009b. Effects of age of L2 acquisition on L1 event conceptualization patterns. *Bilingualism: Language and Cognition* 12 (3), 305–322.
- De Bot, K. 2007. Dynamic Systems Theory, lifespan development and language attrition. *Language attrition: Theoretical perspectives*, B. Köpke, M. Schmid, M. Keijzer and S. Dostert (eds.). Amsterdam: John Benjamins. 53–68.
- De Bot, K., Clyne, M. 1994. A 16-year longitudinal study of language attrition in Dutch immigrants in Australia. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 15 (1), 17–28.
- De Bot, K., Lowie, W., Verspoor, M. 2007. A Dynamic Systems Theory approach to second language acquisition. *Bilingualism: Language and Cognition* 10 (01), 7–21.
- Cook, V. (ed.) 2003. *Effects of the Second Language on the First*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Gindis, B. 1999. Language-related issues for international adoptees and adoptive families. *International Adoption: Challenges and Opportunities*, T. Tepper L. Hannon D. Sandstrom (eds.). Meadow Lands, PA: PNPIC.
- Glennen, S., Masters, M. G. 2002. Typical and Atypical Language Development in Infants and Toddlers Adopted from Eastern Europe. *American Journal of Speech-Language Pathology* Vol. 11, 417–433.
- Grosjean, F. 1989. Neurolinguists, beware! The bilingual is not two monolinguals in one person. *Brain and Language* 36 (1), 3–15.
- Hammer, K., Dewaele, J. M. 2015. Acculturation as the key to the ultimate attainment? The case of Poles in the UK. *Cultural migrants and Optimal Language Acquisition*. F.F Lundel, I. Bartning (eds.). Bristol: Multilingual Matters. 178–202.
- Hopp, H., Schmid, M. 2013. Perceived foreign accent first language attrition and second language acquisition: the impact of age of acquisition and bilingualism. *Applied Psycholinguistics* 34, 361–394.
- Hulsen, M. 2000. *Language loss and language processing: Three generations of Dutch migrants in New Zealand*. PhD thesis, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Isurin, L. 2000. ‘Deserted island’ or, a child’s first language forgetting. *Bilingualism: Language and Cognition* 3 (2), 151–66.
- Yağmur, K. 1997. *First Language Attrition Among Turkish Speakers in Sydney*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Yilmaz, G., Schmid, M. 2012. L1 accessibility among Turkish-Dutch bilinguals. *Mental Lexicon* 7 (3), 249–274.
- Yilmaz, G., Schmid, M. 2018. First Language Attrition and Bilingualism: Adult speakers. *Bilingual Cognition and language: The state of the Science across its Subfields*. D. Miller, F. Bayram, J. Rothman, L. Serratrice (eds.). Amsterdam: John Benjamins. 225–249.
- Jarvis, S., Pavlenko, A. 2008. *Cross-linguistic Influence in Language and Cognition*. London: Routledge.
- Karayayla, T., Schmid, M. 2019. L1 attrition as a function of age at onset of bilingualism: L1 attainment of Turkish-English bilinguals in the UK. *Language Learning* 69 (1), 106–142.
- Köpke, B. 2002. Activation thresholds and non-pathological first language attrition. *Advances in the Neurolinguistics of Bilingualism*. F. Fabbro (ed.) Udine: Forum. 119–142.

- Köpke, B. 2004. Neurolinguistic aspects of attrition. *Journal of Neurolinguistics* 17, 3–30. Doi: 10.1016/S0911-6044(03)00051-4
- Köpke, B. 2007. Language attrition at the crossroads of brain, mind, and society. *Language attrition: Theoretical perspectives*, B. Köpke, M. Schmid, M. Keijzer and S. Dostert (eds.) Amsterdam: John Benjamins, 9–37.
- Köpke, B., Schmid, M.S. 2004. Language attrition: The next phase. *First language Attrition: Interdisciplinary Perspectives on Methodological Issues*, M.S. Schmid, B. Köpke, M. Keijzer, and L. Weilemar (eds.) Amsterdam: John Benjamins. 1–43.
- Kroll, J. F., Sunderman, G. 2003. Cognitive processes in second language learners and bilinguals: The development of lexical and conceptual representations. *The Handbook of Second Language Acquisition*. C. Doughty, M., Long (eds.). Oxford: Blackwell. 104–129.
- Kroll, J. F., Bobb, S. C., Misra, M., Guo, T. 2008. Language selection in bilingual speech: Evidence for inhibitory processes. *Acta Psychologica* 128, 416–430.
- Macevičiūtė, J. 2002. Language loss or linguistic innovation? Evidence from American Lithuanian discourse. *Lituanus* 48/ 4, 5–15.
- MacWhinney, Brian. 2000. *The CHILDES Project. Tools for Analyzing Talk. Third Edition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Ass.
- Miežytė, Ž., Ramonienė, M. 2021. The linguistic behaviour of siblings. The case of Lithuanian heritage language speakers. *Multilingual practices in the Baltic Countries Acta Universitatis Tallinnensis A. Verschik* (ed). Tallinn: TLU Press. 252–90.
- Milroy, L. 1987. *Language and Social Networks*. Oxford: Basil Blackwell.
- Montrul, S. 2002. Incomplete acquisition and attrition of Spanish Tense/Aspect distinctions in adult bilinguals. *Bilingualism: Language and Cognition* 5(1), 39–68.
- Montrul, S. 2008. *Incomplete Acquisition in Bilingualism: Re-examining the Age Factor*. Amsterdam: Benjamins.
- Nicoladis, E., Grabois, H. 2002. Learning English and losing Chinese: A case study of a child adopted from China. *International Journal of Bilingualism* 6 (4), 441–454.
- Opitz, C. 2012. A dynamic perspective on late bilinguals' linguistic development in an L2 environment, *International Journal of Bilingualism* 17 (6), 701–715.
- Opitz, C. 2019. A Complex Dynamic Systems Perspective on Personal Background Variables in L1 Attrition. *The Oxford Handbook of Language Attrition*. Schmid, M., Köpke, B. (eds.). Oxford: Oxford University Press.
- Pallier, C., 2007. Critical periods in language acquisition and language attrition. *Language attrition: Theoretical perspectives*. B. Köpke, M. Schmid, M. Keijzer and S. Dostert (eds.). Amsterdam: John Benjamins. 155–564.
- Pallier, C., Dehaene S., Poline J.-B., LeBihan D., Argenti A.-M., Dupoux, E. & Mehler J. 2003. Brain imaging of language plasticity in adopted adults: Can a second language replace the first? *Cerebral Cortex* 13, 155–161.
- Paradis, M. 2004. *A Neurolinguistic Theory of Bilingualism*. Amsterdam: John Benjamins,
- Paradis, M. 2007. L1 attrition features predicted by a neurolinguistic theory of bilingualism. *Language attrition: Theoretical perspectives*. B. Köpke, M. Schmid, M. Keijzer and S. Dostert (eds.). Amsterdam: John Benjamins. 121–134.
- Pavlenko, A. (ed.). 2009. *The Bilingual Mental Lexicon: Interdisciplinary Approaches*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Ramonaitė, J. T. 2013. *Italų kaip antrosios kalbos įsisavinimas: įvaikinimo iš Lietuvos situacija*. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas.
- Schmid, M. S. 2002. *First Language Attrition, Use and Maintenance*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Schmid, M. S. 2004. First language attrition: The methodology revised. *International Journal of Bilingualism* 8 (3), 239–255.
- Schmid, M. S. 2009. On L1 attrition and the linguistic system. *EUROSLA Yearbook* 9, 212–244.
- Schmid, M. S. 2011. *Language Attrition. Key Topics in Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmid, M. S. 2012. The impact of age and exposure on bilingual development in international adoptees and family migrants: A perspective from Holocaust survivors. *Linguistic approaches to Bilingualism*, 2(2), 177–208, doi 10.1075/lab.2.2.03sch
- Schmid, M. S. 2016. First language attrition. *Language Teaching* 49 (2), 186–212.
- Schmid, M. S., de Bot, K. 2006. Language attrition. *The Handbook of Applied Linguistics*. A. Davies, C. Elder (eds). 210–234.

- Schmid, M. S., Köpke, B., de Bot, K. 2013. Language attrition as complex, non-linear development. *International Journal of Bilingualism* 17(6), 675–682.
- Schmid, M., Jarvis, S. 2014. Lexical access and lexical diversity in first language attrition, *Bilingualism* 17 (04), 729–748.
- Schmid, M., Köpke, B. (eds.). 2019. *The Oxford Handbook of Language Attrition*. Oxford: Oxford University Press.
- Seliger, H. W., Vago, R. M. (eds.) 1991. *First Language Attrition*. Cambridge University Press.
- Slabakova, R. 2019. Implications of the Bottleneck Hypothesis for Language Attrition. *The Oxford Handbook of Language Attrition*. M. Schmid, B. Köpke (eds.). Oxford: Oxford University Press. 36–48.
- Spivey, M. J., Marian, V. 2003. Competing activation in bilingual language processing: Within- and between-language competition. *Bilingualism: Language and Cognition* 6 (2), 97–115.
- Vaisėtaitė, E. 2020. Airijos lietuvių gimtosios kalbos žodyno dydis ir atricijos požymiai. *Taikomoji kalbotyra*, 14, 116–132. doi: 10.15388/Taikalbot.2020.14.9. Prieiga internetu <https://www.zurnalai.vu.lt/taikomojikalbotyra/article/view/21668> (žiūrėta 2021-02-01).
- Ventureyra, V. A. G., C. Pallier, H.-Y. Yoo 2004. The loss of first language phonetic perception in adopted Koreans. *Journal of Neurolinguistics* 17, 79–91.
- Vilkienė, L. 2017. Emigrantų K1 kitioniškumo suvokimas: sociolingvistinių veiksnių įtaka. *Taikomoji kalbotyra* 9: 109–133. doi: 10.15388/TK.2017.17449. Prieiga internetu <https://www.zurnalai.vu.lt/taikomojikalbotyra/article/view/17449> (žiūrėta 2020-12-15).
- Vilkienė, L. 2019. Ar emigrantų kalba patiria atriciją? *Kalbų studijos* 34, 111–130.
- Waas, M. 1996. *Language Attrition Downunder*. Frankfurt: Peter Lang.
- Wei, L. 2018. Translanguaging as a Practical Theory of Language. *Applied Linguistics* 39(1), 9–30.
- Wei, L. 2000. Dimensions of bilingualism. *The Bilingualism Reader*. L. Wei (ed.) London and New York: Routledge. 3–25.
- Wu, Y.J., Thierry, G. 2010. Chinese–English Bilinguals Reading English Hear Chinese. *The Journal of Neuroscience* 30 (22), 7646–7651.

Įteikta 2021 m. kovą
Publikuota 2021 m. birželį